

ODRAZ DOMAĆE STVARNOSTI U DUBROVAČKOJ KNJIŽEVNOSTI

IVAN GUNDULIĆ I NJEGOVA »DUBRAVKA«

JAKŠA RAVLIĆ

Svaki ljudski čin, svako ljudsko djelo posljedica je raznih činilaca, pa ako hoćemo taj konačni izraz razumjeti, moramo znati, ne samo za tu manifestaciju kao posljedicu, već i razloge, zbog kojih je u svoje vrijeme postalo. Tek ćemo tada moći povezati uzroke s posljedicom, utvrditi njihovu međusobnu povezanost i shvatiti konačni čin, o kome ćemo tek poslije ovoga svega suditi da ga ocijenimo s raznih stajališta.

Ono, što vrijedi za svako ljudsko djelo, mora da važi i za umjetničko ostvarenje, pa i na tom polju za svako književno djelo, bez obzira koliko je ono po opsegu. Prema tome književna historija nije nauka, ako ona utvrdi samo da neki književni rad postoji te da odredi kojoj književnoj vrsti pripada i o njemu progovori, analiziravši njegov sadržaj, kazavši nešto o njegovoj estetskoj strani i o izražajnim mogućnostima književnika. Kad bismo tako postupili na pr. s »Divinom commediam« Dantea Alighierija — uzeo sam vjerojatno najpoznatiji primjer — ne samo da ne bismo razumjeli mnogih stihova Danteovih, bila bi nam daleka i čitava pjevanja. Napokon ne bismo mogli (zapravo ne bismo smjeli!) kazati, da razumijemo ispravno ni čitavo djelo, a da o piscu i ne govorimo.

Tome svemu treba da pomogne ispravno shvaćena, naučna književna historija. Prema tome, književni se historik ne smije služiti samo biografskim metodom, uzevši u račun samo djelo. Tome ne pomaže ni estetska analiza, ni jezični metod stare škole. Ovome svemu treba pridodati, da se ne smiju mimoći ekonomske i društvene prilike, u kojima je djelo nastalo, t. j. historijski karakter književnih radova, koji nam omogućuje da svako književno djelo postavimo u sredinu, u kojoj je nastalo, da vidimo, kako se ono odnosilo prema povijesnim činjenicama svoga vremena, prema istini, da svaki čovjek reagira na pojave svoga doba, pa to moramo priznati i umjetniku, ili, da točnije kažem, književniku. Ovo nam omogućuje da upoznamo uzroke i povod postanka nekoga književnog djela i da, upotrebivši s v e metode naučnog rada,

kažemo o tome ljudskome djelu sve ono do čega nauka može doći, ne tapkajući samo po površini ostvarenja. Moramo imati na umu, da se umjetnička vrijednost i idejna naprednost svakoga književnog djela mjeri prema tome, koliko je u njemu književnik odrazio život na umjetnički način i usmjerio ga u budućnost čovječanstva. Time on daje dokaz svoga čovječjeg odnosa prema prilikama oko sebe i borbi za bolje sutra. Ne vjerujem, da ima umjetnika, pa razumije se, ni književnika, koji bi bili izvan svoga vremena i prostora. Nemogućnost da neke stvari razjasnimo, ne potvrđuje protivno gledište.

Zato ću ovdje pokušati na jednom primjeru¹ (ostali će slijediti) iznijeti odraz domaće, dubrovačke i ostale stvarnosti, željom u prvom redu da pokušam dati pravi razlog postanka Gundulićeve »Dubravke«, kako bismo to djelo shvatili onako, kako treba, bez romantike i sentimentalnosti, a prema tome u pravom svijetlu, i samog pisca Ivana Franjina Gundulića kao čovjeka.

Nema sumnje, da će ovakav rad na književnoj historiji u mnogim slučajevima, kao i ovaj primjer »Dubravke«, dovesti ispravnom gledanju na pojedina djela i njihove tvorce, i da će tom prilikom otpasti mnogi t. zv. tuđi »utjecaji«, koji su u većini slučajeva spoljašnjeg značenja, a glavni korijeni djelima leže u domaćoj stvarnosti, u odnosu pisca prema sredini, u kojoj je on radio, od koje je živio i, prema tome, kako se pisac prema datoj stvarnosti odnosio.

*

Kako je poznato, Ivana Fr. Gundulića (1589—1638) smatraju svi književni historici, i svi oni, koji su o njemu pisali, raznim izrazima realnim čovjekom, koji je vršio razne službe u svojoj državi, koji je preko njih nastojao da je uredi, prema gledanju svoje klase. Njemu je sloboda njegove male Republike bila nad svim ostalim, pa je nadu oko propasti Turske i misao oko oslobođenja drugih država obradio u svojem književnom djelu kao odgovorno lice svoje države i kao čovjek.² Čak ako uzmemo u pretres i njegove mitološko-pastirske drame, morali bismo priznati da i u njima ima mnogo veze sa životom. Iako je Gundulić tada bio mlad, pa je još, nedovoljno samstalan, stajao pod utjecajem literature i obrađivao teme iz nje, ipak se u tim njegovim radovima vidi utjecaj života, kome se on nije mogao oteti. Zbog toga u tim njegovim dramama imamo više opisa dubrovačkog zbivanja i krajolika, i to

¹ Iz referata sam na Slavističkom sastanku u Beogradu god. 1955. ispustio sve ostale dubrovačke pisce, jer sam zbog određenog vremena, mogao iznijeti samo pitanja postanka »Dubravke«, pa to ovdje samo i donosim. Naslov rada zadržavam isti, da ne bi kod učesnika Slavističkog sastanka, koji su rasijani po cijelom svijetu, nastala kakva pomutnja. Kratak izvod na nekoliko stranica dao sam zbog objavljivanja u ediciji tog Slavističkog sastanka.

² Vidi o tome literaturu: Pavle P o p o v i ć, Pregled srpske književnosti, Beograd 1919³, str. 329 br. 103, str. 330 br. 104, str. 333 br. 117, 120; — Br. V o d n i k, Povijest hrvatske književnosti, I, Zagreb 1913, 376—380; — M. K o m b o l, Povijest hrvatske književnosti do preporoda, Zagreb 1945, 317; — Stari pisci hrvatski, knj. IX³, Zagreb 1938.

u »Arijadni«³ i »Prozerpini«,⁴ što znači, da je Ivan Gundulić od mladih dana osjećao veliku ljubav za svoj kraj, za svoju Republiku, da je slavio njenu ljepotu, žigosao svoje sugrađane, koji su se igrali slobodom te male državnice, i to u radovima, koji nisu imali nikakve veze po svom sadržaju s njegovim idealima.

Ovdje treba spomenuti »Pjesni pokorne kralja Davida« i »Suze sina razmetnoga«, iako su to djela, koja su nastala u izvanrednim prilikama

³ Zar nije Gundulić imao u svijesti svoj grad i svoju Republiku, kad na usta Venera kaže (Arijadna, činj. I, Stari pisci hrvatski, IX², str. 7—8):

*»On pun slave neizrečene
veseo u svâ mlada ljeta
želi, neka vidi opeta
grad uzmožni od Atene.
Tim od mora sada brodi
valovite sinje vode
s mnoziem plavim, pun slobode,
kieh u svoju družbu vodi«.*

Venera opet veli (činj. I, isto mjesto, str. 10):

*»Pr'je neg sunce u pučinu
zautra zrake svê podune,
ter od svita strane pune,
razlikosti s noći ginu,«*

Ljubav malo dalje ispovijeda (činj. I, isto mjesto, str. 11):

*»Ah, nut plavi koliko je!
Puna ih je strana svaka;
svrni liepe oči tvoje,
ter pogleda', ter vid paka:
ne bi rekla zaistinu,
majko, dobro moje milo,
da se more u planinu
punu dubja obratilo«.*

To je, istina malo hiperboličan, utisak njegovih mladih dana, kad je Dubrovačka republika uistinu imala dosta brodova (v. J. R a v l i ć, Dubrovačka mornarica u dubrovačkoj lirici XVI. vijeka, Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik 1952, strana 435—449).

Venera na to nastavlja (isto mjesto, str. 11):

*»Ah, ja svaki stieg ponosni
dobro poznam isred vode;*

Da dalje ne navodim, upozorujem na stihove iz »Arijadne« (na istom mjestu) 267—276, gdje Gundulić pjeva o svome kraju, gotovo istim stihovima, koji će se javiti kasnije u »Dubravci«, i gdje napada neprijatelje; zatim stihovi 298—301, 411—418, 431—434, 465—482. Naveo sam samo ona mjesta iz I. čina, gdje mu je domaći kraj opisan, želeći time kazati, da je Gundulić vezan od mladosti za svoj kraj svim mogućim utiscima, jer drugih nije ni imao, osim onih, koje je dobio čitanjem, pošto se nije micao iz svog Dubrovnika.

⁴ U »Prozerpini« ima više reminiscencija na slobodu svoje države i kritiku neke vlastele kao ono, kad Skup govori (činj. II, skazanje I, stih 579—584):

*»O višnje kriposti,
kažite vrhu nas
moguću vašu vlas,
ne srdžbom, neg milosti.
Dostojte se drugdje odnieti
sve zlo, kê se nami prieti«.*

i pod presijom protivureformatora, pa zbog toga odudaraju od glavnog raspoloženja Gundulićeva. Pa iako su takva, ona su u stvari odraz dubrovačke stvaronsti (o tome ću posebno).

Prema svemu, što je rečeno, iz svih se djela Gundulićevih može vidjeti osnovno raspoloženje književnika Gundulića; može se utvrditi ono, što probija ograde, što se ne da zatomiti, što će se kasnije još jače izgraditi u njemu i pokazati u njegovim najboljim djelima vezanima za život, — u »Dubravci« i »Osmanu«.

Gundulić je, istina, član stare vlasteoske porodice; otac mu je bio jedan od uglednih članova dubrovačke vlastele. Usprkos tome, njihova je obitelj poznata kao siromašnija. Maloga Gundulića pogodila je, za-gonetno, teška odredba očeva, koji se odrekao očinske vlasti nad Ivanom, kad je ovome bilo tri godine, pa su se skrbnici brinuli za njega. Ne znamo točno dokle je ovo skrbništvo trajalo, niti potankosti oko toga, ali je vrlo vjerojatno, da je takav odgoj Ivana Gundulića izvan obitelji djelovao na dijete tako, te je ono postalo drukčije u odnosu prema svima drugima i da se je razlikovalo u mnogome od svojih drugova, koji su uživali obiteljsku toplinu i skrb. Vjerojatno mu je taj život ucijepio u karakter postotak ozbiljnosti i sumnje, a jamačno odnos prema ocu u dječaćkimi i mladićkim godinama prisiljavao ga je, da je školu shvatio strogo, nastojeći se što prije osamostaliti, pa je prihvatao razne državne službe. Vjerojatno je takvo shvaćanje dužnosti razlog, zašto nije odlazio u inozemstvo. Ako tome pridodamo žrtvu mladoga Ivana Gundulića u materijalnim dobrima zbog udaje svoje jedine sestre, onda — mislim — da su u najkraćim crtama iznijeti svi važniji činiooci, koji su mogli utjecati na oblikovanje moralnoga lika i običaja u držanju mladog vlastelina.⁵

Mislim, da je razumljivo izivljavanje čovjeka u mladim godinama u knjiškome dodiru s temama, kao što su Ivana Gundulića radovi iz mladosti, t. j. njegove mitološko-pastirske drame, pa je razumljivo, da ih je on volio, jer su one bile tada najintimnija njegova potreba. Kako sam naprijed pokazao, ovdje bih htio istaći, da je Gundulić pored tih mitološko-pastirskih elemenata već tada unosio u svoje radove krajolike

Ili ono, kad Pluton govori (činj. III, skazanje IV, stih 1522—1531):

*»U milo toj mjesto, gdi staje mo'i drazi,
ne scien svak, ni često, da tako ulazi.
Er kô u muke oni bode,
u dno pakla ter se praže,
(čujte prikor) kiem bi draže
zlato od iste njih slobode:
tako stoje tuj slobodni,
bez ozira kieh, strah ne bi
riečma i krvi pri potrebi
primagati grad svoj rodni«.*

Ovdje je Gundulić mislio na slučaj lakoumnikâ braće Rastića i Đurđevića, koji su radili za talijanske knezove (Mantove, Savoje, Toskane), da bi im omogućili napadaj na Tursku. Naknadno sam vidio, da se tu sa mnom slaže M. Ratković (predgovor »Osmanu«, Zagreb 1955, str. 23).

⁵ Biografske podatke Ivana Gundulića uzeo sam iz Stari pisci hrvatski IX³; zatim iz Jensen a, Gundulić und sein Osman, Göteborg 1900.

i zbivanja s domaćega, dubrovačkoga tla, ističući ljepotu svoga Dubrovnika, zagovarajući njegov život u miru i slobodi, a žigošući službu tuđinu, koja bi mogla donijeti propast Dubrovačke republike.

Ova osnovna vjerovanja političkog čovjeka Ivana Gundulića iz mladosti, koja je on naučio iz domaće povijesti, a kasnije i neka proživio u toku života, dovela su ga do toga, da napiše »Dubravku«, pa na kraju i sama »Osmana«.

Iznijevši ukratko književni razvoj Gundulićev, osvrnut ću se na »Dubravku«, da pokušam u njoj naći glavni o d r a z d o m a ć e s t v a r n o s t i, zapravo razlog postanka »Dubravke«, jer je za »Osmana« i tako svatko na čistu, dok alegorija »Dubravke« — po mome sudu — još nije sve do kraja i ispravno naučno utvrđena.

I.

Vanjskopolitičke prilike, odnosno međunarodni odnosi Dubrovačke republike u periodu života Ivana Gundulića, nisu bile naročito ružičaste, kao ni u kojem drugom vremenu. Manji, slabiji, na važnu i privlačnu položaju — kakav je bio onaj Dubrovačke republike — bio je uvijek u opasnosti, da ga neki veći, snažniji ne zaskoči i ne uništi. Dubrovačka vlastela, svijesna toga, a ponajviše svoje vojne moći — jer vojske nisu imali, izuzevši redovitih straža — nisu nikada gradili svoju vanjsku politiku na nekoj svojoj oružanoj snazi, jer su znali, da tim putem ne će moći ništa postići. Naprotiv, ekonomska snaga i politička okretnost dubrovačkoj je vlasteli donosila uspjeha, pa je tome posvećivala veću pažnju. Zbog toga su vlastela, koja su jedina bila odgovorna za slobodu svoje države — drugi nisu imali riječi u odlučivanju o tome — da bi sačuvala kakvu takvu nezavisnost svoje Republike, odabrala: priznanje vrhovne zaštite Turske (s plaćanjm danka) kao najopasnijeg susjeda, koji je na svom pohodu prema Zapadu rušio sve, što mu je na putu stajalo. Prema tome je i plaćanje danka, koji je, istina, kroz godine rastao, Dubrovčanima bilo lakše negoli živjeti pod nominalnom okupacijom sultana, a pod neposrednom vlasti bogzna kakva Turčina. Kad znamo ciljeve Turaka na putu njihova osvajanja na Balkanu, njihova vjerolomna obećanja (Stj. Tomašević), onda moramo zbilja priznati vještinu diplomacije dubrovačke vlastele, da je u svome pothvatu uspjela i održala slobodu Dubrovačke republike.

Dubrovačka republika je na zgodnu i povoljnu geografskom smještaju, pa je bila često priželjkivana od strane svojih susjeda, kojima je trebala zbog njihovih interesa, u prvom redu zbog rivalstva Venecije. Zbog toga je između te dvije republike dolazilo često do razmimoilaženja, a gdjekada i do sukoba, a mržnja i netrpeljivost među njima bila je stalna pratilica njihova života, jer je Venecija nastojala napakostiti Dubrovniku gdje je god mogla. Venecija je Jadransko more smatrala svojim, pa je primoravala Dubrovčane, da od nje traže dopuštenja za plovidbu po Jadranu. Dubrovnik je prema Veneciji bio znatno slabiji, ali prema ovom neprijatelju izabrala je naša mala Republika drugu obrambenu taktiku, drukčiju negoli prema Turcima. Dubrovačka je republika sklapala prijateljstva s ostalim državama, kojima je dokazala važnost svoga posto-

janja iz političkih i vjerskih razloga. Među tim državama bio je tada od odlučne važnosti rimski papa, kao predstavnik svoje države, a najviše kao glava katoličke crkve. Vješta diplomacija dubrovačka mogla je lako uvjeriti poglavara rimske katoličke crkve, dajući mu znakove ne samo svoje privrženosti, nego i svoga rada protiv nekršćanskih dubrovačkih protektora. Papa je, opet, zbog svojih interesa pomagao Dubrovačku republiku, pa je tako Dubrovnik u papi stekao glavnog prijatelja među kršćanima srednje i zapadne Evrope.

Na kraju, još je jedna činjenica vrlo važna, da bismo mogli bolje razumjeti osjetljivi položaj Dubrovačke republike. Smještaj Dubrovnika učinio je ovaj grad, i čitavu Republiku, nekim međunarodnim stjecištem predstavnika i agenata raznih država, gdje je zapadne zanimala Turska i blizi Istok, a istočne Zapad. Tu su bili agenti Venecije, Habsburgovaca, Španjolske, papinski, francuski, a vjerojatno i još nekih zapadnih vlasti. Osim toga, tu je bio povremeno i poneki turski agent. Kod svega toga je bilo najgore za dubrovačku vladu, što su i sama neka dubrovačka vlastela obavještavala Zapad o prilikama u Turskoj (afera Miha Bučinčića i Marina Zamanje u prvoj polovini XVI. stoljeća zbog toga, što je prvi bio obavještajac Ferdinanda I. Habsburgovca, a drugi Španjolske.⁶ Dubrovačka je vlada sama, prema potrebi, iste takve poslove vršila koristeći se suprotnostima, koje su vladale, nastojeći time i kod Istoka i kod Zapada dokazati neophodnost svoje države, a time i svoju. Ali manje odgovorni nisu se smjeli u to miješati. Poučan je za to primjer držanja dubrovačke vlastele u vrijeme sklapanja trgovačkog ugovora između Francuske i Turske, kome je kumovao Serafin Gučetić (1534) i želja Karla V., da ne dopusti jačanje i širenje Turaka. Dubrovčani izvješćuju i Turke i Karla V. o protivničkim akcijama!⁷

Razumije se, da je sve to dubrovačka vlada vršila radi unapređivanja svojih interesa, učvršćivanja opstanka svoje države i održanja svoje vlasti. Francusko-turski ugovor donio je Dubrovačkoj republici opadanje mletačke vlasti na Levantu, slabljenje Venecije, najveće neprijateljice Dubrovnika i dizanje daleke Francuske, od koje je Dubrovniku moglo biti manje štete.

Za nas su važnije prilike u Dubrovniku prvih decenija XVII. stoljeća. Dubrovačka je trgovina po Balkanu i morem po Levantu bila živa, a Venecija je — kao i uvijek — nastojala da štetuje Dubrovniku, a napose u Jadranskom moru, gdje se ona smatrala jedinom gospodaricom. Osim toga dubrovačka su vlastela svojim pogreškama komplicirali položaj svoje države.

Uzgređno spominjemo, da su prvih decenija XIV. stoljeća dubrovačka vlastela zatvorila vrata dubrovačkim građanima u sudjelovanju u Velikom vijeću, dakle, udaljila narod od utjecaja na politički i ostali život države. Ma kako je to bilo davno, građani nisu zaboravili tu istinu

⁶ Jorjo Tadić, *Dubrovački portreti*, Beograd 1948, str. 13, 17—23, 26—52. — J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939, str. 16. — L. Vojnović, *Književni časovi*, Zagreb 1912, 56.

⁷ J. Tadić, *Dubrovački portreti*, 77.

(Marin Držić u XVI. stoljeću, a sigurno i mnogo drugih), a druge neke činjenice u početku XVII. stoljeća potresle su temeljima države, tako da je Lujo Vojnović posve točno kazao, da »Republika poče da strepi za svoju nezavisnost«.⁸

Ako se kod toga sjetimo Lastovske bune (1602), kad su Mleci iskoristili nezdravu želju tamošnjeg upravljača — kneza, da lastovsku narodnu skupštinu pretvori u tijelo, koje ima samo da prima naredbe i da tako uništi autonomiju svoje vrste tog otoka. Koristeći se nezadovoljstvom Lastova, Mleci su htjeli prigrabiti taj otok i tako još jače pojačati svoju prevlast na Jadranu.⁹ Ako nadalje znamo, da je 8. siječnja 1606. mletački providur u Kotoru G. Fr. Bragadin javio svojoj vladi u Veneciji, »da mu je tajno došao neki dubrovački građanin i pouzdano kazao: . . . »come per le ingiurie et offese insopportabili, che ricevono, dai nobili di quella città, senza che se ne vegga alcun'atto di giustizia, sono di maniera commossi et sdegnati contro di loro, che vanno pensando et risolvendo di trovar modo per liberarsi da quella tirranide, di dar la città et se stessi in potere di altro principe et in patricolare della serenità vostra«. Dalje mu je isti građanin javio, »da plemići bezobrazno napadaju na njihove žene po ulicah, i silom prodiru u njihove stanove za sramotne svrhe, a da svaki otpor u tom stoji glave, čega radi da se je mnogi imućniji međ pučani odselio u Jakin i drugamo«.¹⁰ Ako tome svemu nadodamo aferu braće Rastića i Jaketa Đurđevića, što su u službi Zapada htjeli žrtvovati slobodu Dubrovačke republike, želeći od nje stvoriti polaznu operacionu točku, s koje bi Zapad napao Turke, 1611.—1612.,¹¹ onda moramo konstatirati, da su nutarnje bolesti tresle opstankom Dubrovačke republike; s jedne strane suprotnosti između naroda, koji je tražio za se prava, i vlastele, koja je sve više prisvajala sebi narodna prava; s druge su strane, što su neka vlastela pokušala igrati se slobodom Republike. Venecija je sve to nastojala da iskoristi, prema mogućnostima.¹²

⁸ Nav. djelo, 47.

⁹ Š. Ljubić, O odnošajih među republikom mletačkom i dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njegove propasti. Rad Jugoslavenske akademije, 53, 111—115. — A. Vučetić, Dubrovčani na obrani svog teritorija i slobodne plovidbe prema Mlečanima početkom 17. vijeka, Glasnik dubrovačkog učenog društva »Sv. Vlaho« I, Dubrovnik 1929. — J. Radonić, Dubrovačka akta i povelje, knj. III, sv. 1, Srpska akademija nauka, Zbornik za istoriju, jezik i književnost, III. odjelj. knj. IX, str. V. dokumenti: VIII, X—LXX.

¹⁰ Š. Ljubić, nav. djelo, Rad 53, 136—137. Po mom sudu Ljubić krivo to obrazlaže »bogatstvom« vlastele, odakle njihova drzovitost. Prema ovome, što smo dosad iznijeli, to je, protivno, uspon građanstva — jer Ljubić kaže prema izvještaju — »da je mnogi imućniji međ pučani odselio u Jakin i drugamo«. Dakle, bez obzira što su imućniji mogli napustiti svoj rodni kraj, dok siromašnijima ekonomsko stanje nije dalo na to pomišljati, čini se, da su sva ili dobar dio nedjelá vlastele bila upućena protiv bogatijih građana kao opasnijih.

¹¹ J. Radonić, nav. djelo, VII—XIII, dokumenti: LXXXV—LXXXVI, XC—CXLX.

¹² Radovan Samardžić, Borba Dubrovnika protiv mletačkih pokušaja da unište njegovu nezavisnost u XVII. veku, Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik 1952, str. 367—386 (s glavnim izvorima i literaturom).

Tako su vanjske opasnosti i nutarnja protivurječnost morali dovesti vlastelu do »strepnje nad nezavisnošću« Dubrovačke republike u XVII. stoljeću. Kako nutarnje prilike, pored svega nezadovoljstva, nisu jače odjeknule osim na Lastovu, upućuje nas, da vjerujemo, da su građani i seljaci znali svijesno mjeriti, da od dva zla biraju manje, videći s jedne strane opasnost od Turske, a s druge od Venecije, imajući primjer Dalmacije, koja je bila zapuštena i krvarila za tuđina. Treba istaći, da su dubrovački građani i slejaci pored svih svojih opravdanih nezadovoljstava podnosili Dubrovačku republiku kao manje zlo, jer im je ona pružala neke prednosti pred ovim dvjema stranim državama, koje su dolazile u obzir, da njima zavladaju. Najprije nisu trebali služiti vojsku, nego u izuzetnim prigodama, i to unutar same države, a po tome ni ratovati; onda su razne daće bile podnošljivije negoli one u spomenutim državama, zatim su imali mogućnost zarade, trgovanja, čak i bogaćenja, ako su bili sposobni i radišni. Napokon, tako reći, mnogi su se poznavali s vlastelom, koja su s njima ophodila, u drugim slučajevima, razgovarajući s njima svojim i njihovim jezikom.¹³

Prema tome, dubrovačka je država imala potporu najvećeg dijela svojih građana, bili oni vlastela, usprkos frakcijskih borba među njima, ili građani, koji su težili da dobiju udjela u vlasti, ili seljaci slobodni ili poluslobodni ili pak kmetovi, više manje nezadovoljni svojim ekonomskim stanjem.

Kako su vlastela u Dubrovniku bila nosioci vlasti, pitanje je njihova stanja važno ne samo po kakvoći, nego i po količini, jer su morali biti po moralnim i intelektualnim sposobnostima na visini za pozive, koje će zauzimati u toku života, kao i po broju, da bi mogli pokriti sve položaje.¹⁴ O njihovoj umnoj sposobnosti i moralnoj vrijednosti govore njihova djela, ukoliko ih znamo, a kako nije odlučivao jedan čovjek u javnim poslovima, već njihovi razni skupovi, ovdje ćemo se pozabaviti njihovim brojem, koji je vrlo važan. Naročito su u ovo doba u Dubrovniku harale kužne bolesti, pored za ono vrijeme dobro uređene sanitetske službe i stroga postupka s putnicima (karantena i druge mjere). Serafin Razzi¹⁵ kaže, da je u nešto više od četvrt stoljeća (1517—1543)

¹³ O tome, kako su živjeli stari Dubrovčani, isp.: S. Razzi, *La storia di Raugia*, Lucca 1595, str. 2, 123, 125, 129, 131. — Ivan Stojanović, *Dubrovačka književnost*, Dubrovnik 1900, str. 261, 263—277. — Jorjo Tadić, *Dubrovački portreti*, I, Beograd 1948. — Isti, *O pomorstvu Dubrovnika u XVI. i XVII. veku*, u *Dubrovačkom pomorstvu*, Dubrovnik 1952, str. 165—186. — Isti, *Organizacija dubrovačkog pomorstva u XVI. veku*, *Istoriski časopis*, organ Istor. instituta SAN, god. I, br. 1—2 (1948). — K. Jireček, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka*, Dubrovnik 1915. Prev. B. Cvjetković. — M. Medini, *O postanku i razviku kmetskih i težačkih odnošaja u Dalmaciji*, Zadara 1920, 89.

¹⁴ Nas ovdje zanima samo stanje vlastele u vremenu oko polovine XVI. do polovine XVII. stoljeća, kako bismo se držali vremena od jednog vijeka, unutar kojega je živio i radio Ivan Gundulić.

¹⁵ Razzi, nav. djelo, str. 74, 75—76, 80, 81, 100; za neke godine ne donosi broj umrlih. — G. Gelcich, *Delle istituzioni marittime e sanitarie della Repubblica di Ragusa*, Trst 1882, 38—39, 41—42, 43, 44, 45, 52 (god. 1527. umrlo je od kuge 84 vlastelina, 80 vlastelinki ili 15.000 stanovnika (Dubrovnik je tada imao 25.000 stanovnika).

umrlo samo od kuge muške vlastele 227. Ovdje nisu ubrojani oni, koji su umrli od neke bolesti ili starosti, pa je taj broj znatno veći. Kako znamo, nestajale su čitave obitelji. Porodica Stijepa Đurđevića, pjesnika »Derviša«, »koja je u XVI. veku imala veliki broj muških članova, tridesetih godina XVII. veka izumire«. »Porodica Gundulića, a naročito grana, iz koje je pesnik »Osmana«, opada naglo, iako je u XVI veku bila jedna od najmnogobrojnijih«. »Od četiri brata Getaldića, od kojih je jedan poznati matematičar Marin Getaldić, ostaju četrdesetih godina XVII. veka samo dve kćeri«. Slično je i s porodicom Junija Palmotića,¹⁶ a sigurno nije mnogo bolje ni s ostalima.

Razzi navodi, da je u njegovo vrijeme (oko god. 1588) bilo u Dubrovniku 29 obitelji vlasteoskih, te ih po imenu spominje, a Gundulići su među njima.¹⁷ Jensen kaže, da je god. 1605. njihov broj iznosio 27.¹⁸ Prema tome za života Ivana Gundulića u dva nepuna decenija nestale su dvije vlasteoske obitelji.

Ovdje nas ovaj čas ne zanimaju razlozi, zbog kojih se to događalo, već ukupni broj vlastele. Kako bi se broj Razzijev dubrovačkih obitelji slagao s Jensenovim podatkom o broju obitelji po općemu našem znanju, to ćemo se pridržavati Jensenova navoda, da je u Dubrovniku početkom XVII. stoljeća bilo 27 obitelji vlastele.

Ako usvojimo Jensenov broj obitelji, ne možemo prihvatiti broj »308 punoljetnih plemića«, koje je naveo nepoznati rukopis iz god. 1594.¹⁹ Jedino bi ovaj račun mogao biti vjerojatan: ako je 27 vlasteoskih obitelji u Dubrovniku imalo prosječno po tri punoljetna člana (što je računano obilat), onda je bilo $27 \times 3 = 81$ odrasli punoljetni muška-

¹⁶ Drag. Pavlović, O krizi vlasteoskog staleža u Dubrovniku XVII veka, Zbornik radova Instituta za proučavanje književnosti SAN, knj. 2, Beograd 1952, str. 28.

¹⁷ Razzi, nav. dj., 1—2. I prije Razzija nije broj vlastele u Dubrovniku bio veći (Medini M., Starine dubrovačke, Dubrovnik 1935, 108 i d.).

¹⁸ A. Jensen, nav. dj., str. 17. — U drugome svome radu Jensen, Bilješke o Gunduliću i njegovu vremenu, Zagreb 1901, pretiskano iz »Vienca« 1901., str. 2, iznosi, da je imao u rukama neki rukopis iz 1594. god., iz kojeg se vidi, da je u Dubrovniku u maju 1594. bilo 308 punoljetnih plemića, od toga da je obitelj Gundulić imala 15 članova. Dok su druge obitelji imale podmlatka, Gundulići su bili bez njega. Sav pomladak, dakle od svih 308 punoljetnih članova, od 14 do 20 godina, do punoljetnosti, da je iznosio 34 člana, što ne će moći odgovarati istini, kako ćemo kasnije vidjeti.

¹⁹ (V. bilješku 16). Ako znamo da se Razzi (vidi bilješku 15) lično uvjerio što je on mogao lako doznati, da je u Dubrovniku bilo 29 vlasteoskih obitelji, a Jensen (Gundulić und sein Osman) navodi nešto kasnije, da ih je bilo 27, ovaj broj Jensenov, odnosno toga rukopisa iz god. 1594., ne može odgovarati istini. Ako uzmemo kao istinitu brojku spomenutog rukopisa iz god. 1594., t. j. da je te godine bilo u Dubrovniku 308 punoljetnih plemića, pa ga podijelimo brojem 27, koliko kaže Jensen da je bilo obitelji, onda bi svaka vlasteoska obitelj u Dubrovniku morala imati preko 11 (jedanaest) punoljetnih članova! Da li to može stajati po općem znanju našem, kad je punoljetnih plemića baš u XVI. i XVII. vijeku nedostajalo? Više je nego stalno, da to ne može biti istina.

rac,²⁰ ili da okruglo kažemo, Dubrovačka je republika početkom XVII. stoljeća imala oko 100 punoljetne muške vlastele.

Razzi navodi,²¹ da je u njegovo doba bilo u Dubrovniku oko 160 državnih službenika, od toga 44 duhovnika (kanonika i sličnih). Na javne bi službe otpalo oko 116 ljudi, ako odbijemo spomenuti broj duhovnika, među kojima su kanonici većinom vlastela. Sad se nameće pitanje, koliko je u ostalim službama trebalo vlastele? Ako računamo mjesta, na kojima su morala biti vlastela, kao što su knez, Malo vijeće, Vijeće umoljenih i druge neke povjerljive službe, gdje su vlastela morala biti rukovodeće ličnosti, i t. d., onda ćemo doći do broja 60—70, što nije pretjerano računato. Ako tome pridodamo 5—6 vlastela, koji su morali biti knezovi u nekim krajevima države (Konavli, Ston, Mljet, Lastovo, i t. d.), pa one za vršenje razne dužnosti u inozemstvu (brojni konzulati, trgovačka predstavništva, razna poslanstva i sl.) kojih je najmanje bilo, recimo, 20, na kojima je također morao biti vlastelin, onda po svemu ovome potreba bi vlastele bila $70 + 5 + 20 = 95$, a vrlo vjerojatno i više.

Prema tome, upravljači u Dubrovniku često su mučili muku da pokriju sve potrebe rukovodećih organa vlastelom, pa nije čudo da se među nekom vlastelom javlja želja, da svoje redove popune »novom« vlastelom, zapravo izborom nekih građana za vlastelu, — ali bez uspjeha.²² Ovu vladavinu malobrojne vlastele L. Vojnović²³ naziva posve

²⁰ Ma kako ovo bio samo »račun«, mislim, da je on vrlo povoljan za vlastelu, s obzirom na naše poznavanje prilika, dok se jednom ne izda potanja statistika, ukoliko je to moguće, pučanstva, skupa s vlastelom Dubrovačke republike u raznim periodima.

Poznavalac dubrovačkih prilika, Đ. Köbler (Stari pisci hrvatski, IX³, str. 14) kaže: »da je Dubrovnik upravo u njegovo doba (Gundulićevo!) imao malo odraslih plemića, pa da se i dob za pristup u Veliko vijeće upravo tada bar privremeno morala sniziti od 20 na 18 godina«. — A. Jensen (Gundulić und sein Osman, str. 19 bilješka 2 navodi, da su mlada vlastela g. 1455. postajala punoljetna sa 20 godina, god. 1603. sa 18 godina, a god. 1634. sa 20 godina.

Čini se, da je jedan od sumnjivih brojeva u povijesti Dubrovnika, kad Šišić (Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1916, str. 354) kaže, da je Dubrovnik »arvom polovicom XV. vijeka« imao »40.000 stanovnika«. — Ispravnija mi se čini cifra Gelcicha (nav. djelo, 52), za XVI. st. (1527) od 25.000 stanovnika, iako ni to nije mali broj.

²¹ Razzi, nav. djelo, 171—172.

²² Ako znamo, da su vlastela istisnula iz vlasti pučane, koji su skupa upravljali državom do oko 1395. Šišić, nav. dj., str. 354), što se nije zaboravljalo, o čemu svjedoči Marin Držić svojim raznim djelima kao i svojim revolucionarnim činom u Firenzi 1566. (v. dokumente Stari pisci hrvatski VII³, str. CXXXI — CXLVII, prvi prolog Dunda Maroja, isto mjesto, str. 255—259 i druga mjesta u njegovim djelima). Zatim, kako ćemo još vidjeti — Gundulićeva »Dubravka« (1628); onda od 1608. do 1638. borbu oko spomenika Miku Pracatoviću (v. J. Tadić, Dubrovački portreti, str. 160), napokon — da li pod pritiskom javnog mišljenja? — dubrovački senat dobio je ovlaštenje 19. novembra 1658., da donese svoje mišljenje o tome, da li treba pojačati broj dubrovačke vlastele pučanima, što — kako znamo — nije povoljno riješeno, jer su vlastela bila protivna tome.

Tek 26. ožujka 1662. u Velikom je vijeću primljena s jednim glasom (52 protiv 51) »Uredba o održanju i povećanju našega plemstva«, i to smjelo se primiti na mjesto izumrle vlasteoske porodice samo jedna nova građanska porodica. Za to primanje morala su glasovati sva tri dubrovačka vijeća u svom punom sa-

ispravno »oligarhijskom«; ona je to i bez obzira na broj vlastele. Primanju građana među vlastelu protivila se većina, jer im ni najbolji građani nisu imali potrebnih kvaliteta za vlastelu, iako su imali većih ili barem jednakih sposobnosti kao i vlastela; njihovo seljačko ili građansko podrijetlo bilo je dovoljno, da im se to ne prizna primanjem među vlastelu. Tu su, jasno djelovali klasni razlozi,²⁴ pa je razumljivo, da dubrovačka vlastela nisu znala zatomiti svoja klasna gledanja i podčiniti ih općima, te ih je, mjesto svijesti za opće potrebe, osvojila slijepa mržnja prema svojim sugrađanima, koji nisu bili vlasteoskog podrijetla, ma kako oni bili vrijedni i ma koliko im trebali, da stvari popravljaju. Da su vlastela ekonomski slabo stajala, imamo bezbroj primjera, a i to što su imali, stjekali su od rada građana i seljaka, jer sami nisu radili, osim što su ponešto trgovali, a poneki radili u državnim službama.²⁵

stavu. Ta je uredba 18. siječnja 1664. pooštrena time, da takve nove porodice moraju platiti državnoj blagajni deset hiljada reala, a smjelo se primiti u dubrovačko plemstvo najviše deset porodica. Zbog toga je vjerojatno smanjena i opozicija (64 protiv 33). Tako je god. 1666. bila primljena prva građanska porodica, ali s pojačanom opozicijom (51 protiv 43)! Da bi se olakšalo sklapanje brakova dubrovačkoj vlasteli, Veliko je vijeće donijelo 5. studenoga 1666. posebnu naredbu, prema kojoj se, prvo, ukida prijašnja odredba o zabrani sklapanja brakova u trećem stepenu srodstva, drugo, da se vlastelin smije ženiti s vlastelinkom iz bilo kojeg drugoga grada, i treće, da se dubrovačka vlastela smiju ženiti s djevojkama iz uglednih građanskih porodica, ako im se očevi nisu bavili kakvim zanatom. Ova je treća točka izglasana jedva (48 protiv 41). Poslije velikog potresa 6. travnja 1667., kad je stradalo pola plemića, Veliko je vijeće 30. srpnja 1667. primilo četiri građanske porodice (Drag. Pavlović, O krizi vlasteoskog staleža u Dubrovniku, Zbornik radova Instituta za proučavanje književnosti SAN, knj. 2, 33—37).

Duro Körbler kaže, da je senat dubrovački zaključio 6. lipnja 1667., da se od »Provveditori della terra« traži da donese svoje mišljenje »super aggregazione decem familiarum ad nobilitatem huius reipublicae«. Kako su to »provveditori« — pritisnuti teškim i bezizlaznim nepravilnostima zbog svoga opstanka — donijeli pristanak, to je 10. lipnja 1667. Veliko vijeće primilo deset porodica u plemstvo dubrovačko (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, XXXVII, Pisma Stjepana Gradića Zagreb 1915, str. 132, bilješka 1. Nekako u isto vrijeme savjetovao je Stj. Gradić (1613—1683) iz Rima Velikome vijeću u Dubrovniku svojim govorom »L'orazione sopra l'aggregazione alla nobiltà di Ragusa« (v. Inocenta Čulića popis 245) (Monum. spect. hist. Slav. meridional., isto mjesto).

U ovom času nije važan toliko broj porodica, već atmosfera, koja je vladala, najprije kod donošenja zakona o primanju, a kasnije i kod samoga primanja. Ovo nas upućuje, da je tijesna ušica bila, kroz koju su prolazili oni građani, koji su htjeli postati dubrovački plemići. Čini mi se nemogućim, da se o toj potrebi za osvježenjem dubrovačkog plemstva, prije 1658. nije govorilo, ili se nije službeno govorilo. Očito je, da je potreba postojala, a sigurno se i govorilo.

²³ Nav. djelo, 47—8.

²⁴ Poznato je, da je Lopudanin Miho Pracatović (1522—1607), značio vrlo mnogo kao kapetan, brodovlasnik, trgovac i financijer, kojemu je državna vlast zbog zasluga, jedinome, i to u Dvoru, digla spomenik, ali nije postao vlastelin, iako ni po čemu nije zaostajao za najboljim vlastelinom. (v. Tadić, Dubrovački portreti, str. 126—161). — Drugi takav čovjek bio je Vice Stjepović-Skočibuha (1534—1588) sa Šipana, pomorac, istaknuti privrednik i kulturna ličnost, koji nije postao vlastelin, premda je to mogao po svemu; nudili su mu ad personam, ali je odbio. (v. Tadić, nav. djelo, 199—233).

²⁵ Već je Razzì (nav. djelo, 123) kazao: »Non attendono i nobili Rauegi ad arte veruna: nè di seta, nè di lana: come in qualche altra città, per loro stessi lauorano:

Slabo ekonomsko stanje nije vlasteli podizalo ugled među stanovnicima. Vlastela su zbog toga naročito napadala na najbolje i najbogatije među pučanima, jer im je jedino od ovih prijetila opasnost. Pučani su, sa svoje strane, ukazivali na prilike, koje im nisu pogodovale, pa su se opet pozivali na uglednije iz svoje klase, iako je među njima postojala razlika, jer druge nisu mogli suprotstaviti vlasteli. Građanska je klasa, u najširem smislu, imala u svojim rukama brojno i jako dubrovačko pomorstvo (brodove, brodogradilišta), koje je bilo u usponu u doba od XIII. do XV. stoljeća.²⁶ Otkriće Amerike i ostalih zemalja nije moglo odmah naglo oslabiti pomorsku trgovinu, pa se živa trgovina dubrovačka protezala u XVI. stoljeće (Pracatović i dr.), a najveći je uspon dubrovačke trgovačke mornarice bio oko polovine XVI. stoljeća, kad je Dubrovnik — po računu J. Tadića — imao 200—260 pomorskih kapetana, oko 2.000 mornara i oko 192 broda razne nosivosti, u vrijednosti oko 700.000 dukata.²⁷ Takva mornarica bila je jednaka mletačkoj, a od najveće mornarice na svijetu, holandske, iznosila je šestinu.²⁸ Vlastela su dubrovačka imala u ovoj najvažnijoj grani privrede samo akcija, ali nam nije poznato koliko, a kako su brodovi znali stradati, dubrovačka su vlastela nerado ulagala u taj riskantan posao svoje novce, naviknuti živjeti uglavnom od prihoda zemalja i od trgovine. Oni čak nisu htjeli, iako su po propisu morali u ovo vrijeme, vršiti službu pisara (»škrivana«) na brodovima, kao nadzornici ne samo ekonomskoga posla na brodovima, a svega nekoliko je među vlastelom bilo kapetana brodova. Tako je gotovo čitava trgovačka mornarica dubrovačka bila u rukama pučana, i to s raznih dubrovačkih otoka, a nešto iz grada, jer je plemstvo dubrovačko nerado gledalo, a kad je uspjelo, ono je i branilo svojim kmetovima da pođu sa zemlje. Bez obzira na kapital u mornarici, »najveći dubrovački kapitalisti bili su iz redova običnih pučana.«²⁹

ma lasciando cotali esercitij ai cittadini, e popolani, vivono per lo più di loro entrare . . .«

Osim toga, opće poznata činjenica, da su dubrovačka vlastela uvijek skućeno živjela u ekonomskom pogledu, a za doba Gundulićevo u vezi s ekonomskom krizom to se stanje pogoršalo, najviše zbog njihova uobičajenog načina života, ne želeći se — osim rijetkih izuzetaka — prilagoditi vremenu i odustati od tradicija. Usto je miraz za udaju kćeri i sestara još više pogoršavao slabo ekonomsko stanje pojedinih obitelji. Tako se dogodilo i Ivanu Gunduliću, kad je prilikom udaje sestre Marije (1619) morao pristati na prodaju i ličnog posjeda, što su mu ga kupili skrbnici još godine 1592. U tim razlozima moramo tražiti kasnu ženidbu ili ostajanje bez obitelji neke vlastele, pa zbog toga — pored kužnih bolesti i odredbe, da vlastelin smije uzeti samo domaću vlastelinku — leži propadanje vlastele u Dubrovniku u ekonomskom i brojnom stanju v. Drag. Pavlović, O krizi vlasteoskog staleža u Dubrovniku, Zbornik radova SAN, knj. 2, 26—38).

²⁶ J. Tadić, Organizacija dubrovačkog pomorstva u XVI. veku, Istoriski časopis, organ Istor. instituta SAN, god. I, br. 1—2 (1948), str. 54.

²⁷ J. Tadić, nav. djelo 78—82. — G. Gelcich, Delle istituzioni marittime e sanitarie della Republica di Ragusa, Trst 1882, 21. Kako se brojevi obojice autora ne slažu posvema, držim se Tadićevih, vjerujem, kao boljeg poznavaoa Dubrovačkog arhiva.

²⁸ J. Tadić, nav. djelo, 82.

²⁹ G. Gelcich, nav. djelo, 12, 13 (drži, da su vlastela bogatija bila), 27. — Isti, Le confraternite laiche in Dalmazia e specialmente quelle di marinari. Me-

Posljedica je ovoga bila, da dubrovački pisci-vlastela u svojim radovima nisu posvećivali najvažnijoj grani svoga bogatstva pjesničke tvorine, jer bi morali slaviti građane, a to nisu htjeli. U XVI. stoljeću dubrovačko pomorstvo (ne more!) slave dvojica pučana, Mavro Vetranović (1482-1576) i Antun Sasin (prije 1524—o. 1595), i to prvi je napisao »Galun«, a drugi »Mornaricu«. Što je kod toga važno, oba pisca slaveći mornaricu, ističu iz obzira prema vlasteli, da je njezin kapetan sv. Vlaho, prešućujući pravu istinu.³⁰

Najveći dubrovački pisac — ne samo XVI. vijeka — Marin Držić (1508—1567) u svojim je dramskim radovima prikazao svoje vrijeme, pa »u arhivskim dokumentima nalazimo potvrdu za mnoge Držićeve tipove«, tako da »su njegove komedije odličan kulturno-istoriski dokumenat, veoma dragocen za bolje poznavanje Dubrovnika u vreme Renesanse«.³¹ Treba znati, da je Marin Držić bio vezan strogošću pogleda i odredaba vlastele, da se o njima samo pohvalno piše. Zbog toga je Držić najuvijenije pisao, pa koliko njegova djela imala »u sebi knjiškog, konvencionalnog, imaju i odraza stvarnosti svoje epohe, razumije se, prema subjektivnom shvaćanju autora i prema objektivnim uvjetima.«³²

Pokušaji da se uvede štamparija u Dubrovnik tokom XVI. stoljeća u nekoliko navrata nisu uspjeli, a pisci, koji su se bavili time, konstatiraju činjenicu, da su pothvati neuspjeli,³³ ili kao Mirko Breyer,³⁴ misle da je nehaj i bojazan vlastele zbog političkih prilika to onemogućila. Međutim, ako se uđe u duh rada dubrovačke vlastele, onda treba utvrditi, da vlada nije htjela dopustiti u XVI. stoljeću uređenje štamparije u Du-

morie e documenti (Programma dell' I. R. Scuola nautica di Ragusa, 1884—1885) i separat, str. 2, kaže, da »il marinaio non ebbe nella distribuzione del popolo, il posto che si meritava . . .«

Tadić, Dubrovački portreti, str. 127-128: »Izgleda, da je četvrtina dubrovačke trgovačke mornarice, bila vlasništvo Lopudana, a ovo ostrvo je bilo poznato i kao važno središte brodogradnje«; na str. 200: Stjepovići (na Šipanu) oko prve četvrtine XVI. st. imali su u brodovima »pet-šest hiljada dubrovačkih dukata«; str. 212: Šipan je »u XV. i XVI. stoleću bio jedan od glavnih centara dubrovačkog pomorstva«, i t. d.

Kako iz svega vidimo (Tadić, Organizacija dubrovačkog pomorstva i dr), Konstantin Jireček (Der ragusanische Dichter Š. Menčetić, Archiv für slavische Philologie, XIX (1897), str. 13) ne će imati pravo, kad je generalizirao, da su se »vlastela bavila«, istina naglasivši u prvom redu, »ausser der Landwirtschaft im Gebiete von Ragusa damals vor allem Handelsgeschäften, als Grosshändler, Besitzer von Schiffen . . .«, pa zato navodi jedan primjer iz god. 1503. — Isto tako nema pravo G. Praga (Enciclopedia italiana Treccani, 783), kad uopćuje pogreške nekolicine, da bi prikazao slabost Dubrovnika v. našu bilješku 12).

³⁰ J. Ravlić, Dubrovačka mornarica u dubrovačkoj lirici XVI. vijeka, Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik (1952), st. 435—449.

³¹ J. Tadić, Dubrovački portreti, 111.

³² J. Ravlić, M. Držić: Skup, Plakir, Hrvatsko kolo, Zagreb 1948, br. 3, 563, 561—570. — J. Ravlić, Zbornik radova Instituta za proučavanje književnosti SAN, knj. 2, str. 381—383.

³³ N. Đivanović, Štampari u starom Dubrovniku. Štamparija izvan Dubrovnika, Dubrovački zabavnik 1928. — Vjek. Klaić, Knjižarstvo u Hrvata, Zagreb 1922, str. 5.

³⁴ Prilozi povijesti dubrovačkog štamparstva. Rešetarov zbornik. Posebni otišak, Dubrovnik 1931, str. 1, objilj. 2.

brovniku. Ako se upitamo zašto, mislim, da je jedini odgovor na to: što je uzdizanje građanske klase zabrinulo vlastelu, pa nisu htjela uz vanjske pogibli, imati još jednu nutarnju, koja je za njih bila opasnija. Cenzura bi još mogla spriječiti, da se ne tiska koješta protivno inozemstvu, jer bi to razumio svatko uviđavan, ali to ne bi mogli spriječiti unutar države, a tu je bila ona prava, glavna smetnja, o kojoj se nije na široko govorilo.

Dubrovačka su vlastela bila odviše pametna, da ne bi razumjela, kuda ide i kamo smjera nova struja, buđenje građanske klase, pa želeći sačuvati svoj položaj, oni su nastojali u svemu zadržati staro stanje, nekada se držeći kao da ne razumiju, o čemu se radi (neprimanje građana među vlastelu: Miho Pracatović, Vice Stjepović-Skočibuha dr., neuvođenje novotarija: štamparija, nedavanje pravog mjesta trgovačkoj mornarici, i t. d.), drugi put zabranama (nakita, plesova i drugih zabava, tobože zbog raskalašenosti, i t. d.), trećima se popuštalo dajući im povjerljiva mjesta u inozemstvu ili kod kuće,³⁵ a sve skupa da mladu buržoaziju ometu, da im ne bi smetala. Međutim, kola se u napredovanju nisu mogla zaustaviti. Ona su usporila svoje kretanje, pa što se zbilo 1658. trebalo se dogoditi možda pola vijeka ili više prije toga.

Nema sumnje — kako smo vidjeli — da su se dubrovačka vlastela najteže odlučila na primanje građana u red svoga plemstva. To je, možda, i razumljivo, jer je to najrevolucionarniji čin. Jedni su smatrali, da je to oduzimanje njihovih »svetih« prava, jer tako ili slično bilo je i kod drugih država; drugi su bili uviđavniji, pa nisu bili protivni da u svoje kolo prime poštena čovjeka, koji im svojim dosadašnjim radom daje garancije. Čini se, iako nemamo dosad dokumenata za to, da se prije odluke o primanju građana u vlastelu (v. bilješku 20) govorilo neslužbeno o tome, barem u vezi s nekim naročito zapaženim ljudima u Dubrovniku.³⁶ Takve

³⁵ J. Tadić, Dubrovački portreti, I, 10—11, 110—125, 126—161, 163—198, 199—233, 234—280, 291, 305—307, 326—327, 349—350. — Dragoljub Pavlović, nav. dj.,

³⁶ Razi priča, da je dubrovački senat namjeravao samo lično Vicu Stjepovića Skočibuhu izabrati članom vlastele, ali prije negoli su se razgovori dovršili, on je umro (Tadić, Dubrovački portreti, 233). Kako se vidi, Vice Stjepović je mnogo značio i u očima vlastele kao trgovac, finasijer i kao kulturna ličnost, ali opet nije se htjelo prenositi na njegovu obitelj ono, što se njemu priznavalo.

Najbogatijemu i najzaslužnijemu čovjeku čitave Republike, Mihovu Pracatoviću (1522-1607), čini se, nije ni to nuđeno, pa kad su nekoliko dana poslije njegove smrti napravili bilans njegovih zasluga, onda su zaključili »da se u Mihovu počast za večna vremena svake godine u katedrali služi misa u prisustvu kneza i Malog veća, i da se za sto zlatnih dukata napravi nadgrobnni spomenik u crkvi sv. Frana, gde je sahranjen, za njegovu uspomenu kao zaslužnog građanina naše republike«. Kad su »providuri« zamjerali (1608) spomenik u crkvi, vjerojatno, što je to po njihovu shvaćanju bilo previše, odlučeno je, »da će se docnije odrediti, gdje ima da se podigne«.

Dugo se o tome nije govorilo, već se prigodice na vladinim sjednicama raspravljalo o Mihovoj ostavštini, dok se nekoliko puta molilo papu, da dopusti upotrebiti neki novac iz njegove ostavštine (Tadić, Dubrovački portreti, 158—159). Ivan Gundulić je oko dvije godine poslije smrti Pracatovićeve ušao u Veliko vijeće, te je vršio razne »niže« službe, g. 1609.—1612. je »lavoriere del pagamento« ili drugog ureda, god. 1614.—15. je »officiale« u uredima novčane prirode, 1615. prvi put

Ijude, kao Miho Pracatović, Vice Stjepović-Skočibuha i dr., smatrali su neki između vlastele opasnima za svoju klasu feudalnih gospodara, vladodržaca, s obzirom na njihovu ekonomsku snagu, financijske veze i popularnost među narodom, a s obzirom na kulturu i njihovo podrijetlo sebi neravnima.

Ovakve prilike dale su kroz prizmu gledanja jednoga ili više vlastele alegorijsko-pastirsku dramu, poznatu »Dubravku«, koju je napisao Ivan Gundulić, vlastelin dubrovački. On je njome reagirao na dizanje građanske klase i njeno traženje političkih prava, pa je »Dubravka« dokaz više, da su klasni odnosi u Dubrovniku bili zategnuti i da se to odrazilo u književnom djelu. U nastavku ćemo nastojati razriješiti alegoriju, kako bi se djelo shvatilo kako treba, a time pridonio još jedan dokaz više odrazu domaće stvarnosti u dubrovačkoj književnosti, što se u našoj književnoj historiji nije dovoljno ispitivalo.

II.

Da bi se vidjelo, kako je književna historija dosad gledala na »Dubravku«, navest ćemo samo letimično mišljenja književnih historika, odnosno onih naučenjaka, koji su se tim posebno bavili, iako nisu po struci književni historici. Razumije se, iznijet ćemo mišljenja važna za našu tezu.

F. M. A p p e n d i n i »Dubravku« spominje kao S i l v a n u, o njoj ne govoreći ništa.³⁷ Šime L j u b i ć u svome Dizionario biografico,³⁸ isto tako u svome Ogledalu književne povijesti jugoslavenske³⁹ samo spominje djelo po imenu.

knez Konavala, 1617. »massaro delle biave«, g. 1618. »ufficiale alla stima«, a 1619. drugi je put knez u Konavlima, a poslije 1621. vrši razne službe većinom pravničkih zvanja, kao 1621. »console della Appellazione«, 1622. »ufficiale della scritta«, 1623. »avvocato del proprio«, 1624.—25. »console della Appellazione«, 1626. »avvocato del proprio«, 1627. »avvocato del commune«, 26. I. 1628. »console delle Appellazioni«, 1628.—32. »avvocato del proprio«, »console delle Appellazioni«, 1632. »giustiziere del commune« i »avvocato del proprio, 19. I. 1633. »ufficiale delle ragioni«, i t. d. Jensen kaže, da se Gundulić bavio uredimo i sudovima. (Jensen, Gundulić und sein Osman, 934, Stari pisci hrvatski, IX³, 5—6), pa će i Gundulić biti ulazio i u oporuku Miha Pracatovića, upoznao njegovu financijsku snagu, njegove zasluge i ljubav puka prema njemu čak i poslije smrti kao čovjeka, koji se svojom snagom digao od seljačkog djeteta do onoga, što je bio.

Senat se sjetio Pracatovića tek 14. svibnja 1633., meni se čini vjerojatno na podstrek naroda, odnosno nekoga iz naroda, jer je porodica Pracatovića nestala oko 1623. Dakle 1633. odluči senat sa 42 protiv 1 glasa podići spomenik M. Pracatoviću, kao i to, da se postavi u Dvoru. Kad je 1637. bio gotov kip, neki članovi senata usprotive se izvršenju spomenutog zaključka od 1633., pa je donijet zaključak, da se spomenik postavi na mjestu, na kome se i danas nalazi (Tađić, Dubrovački portreti, 160). Koliko su bili dužni stari Dubrovčani Mihi Pracatoviću, možemo prosuditi po tome, što je to jedini spomenik podignut u starom Dubrovniku (Tađić, nav. dj., 161) pučaninu, koji za života nije bio dostajan da postane vlastelin.

³⁷ Notizie storico-critiche sula antichità, storia e letteratura de' Ragusei, II, str. 234.

³⁸ Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Beč 1856, s. v. Gundulić.

³⁹ Rijeka, 1869, knj. II, u člančiću o Đ. Gunduliću.

Pavao Josef Šafařík kaže, da »einige vorwarfen, dass sie aus übertriebenen Haschen nach Freiheit, Glätte und Weichheit in unmännliche Schlaftheit verfallen«, a »Dubravku« naziva, prema Della Belli, Silvanom, klasificirajući Gundulića kao »Hauptdichter der neuen Sängerschule« u Dubrovniku i priznajući mu, da je dao »dem Theater in Ragusa neuen Schwung«. ⁴⁰

Armin Pavić kaže, da je »Dubravka« pastirska igra i »nadilazi kao takova na daleko sve, što do sada od te vrsti spomenusmo«. Iznosi sadržaj i veli, kako je za takvu igru karakteristično, da pastiri, satiri »bez reda metu i pletu . . . « Iz Pavićeva pisanja razumije se, da se slavi sloboda i da je napisana za slavljenje slobode. ⁴¹

Franjo Marković povodom Gundulićeve tristogodišnjice rođenja, progovorio je opširnije o »Dubravci« (1888), gdje je dao i dosta opsežnu analizu djela, iz čega ćemo ovdje donijeti samo važnija njegova zapažanja. Misleći na »Dubravku« i »Osmana« Marković među ostalim kaže, da je »na osnovu tako udruženih onih dviju ideja oživotvarao ideju slobode nutarnje i vanjske«, a govoreći malo dalje o »Dubravci«, kaže: »Slobodu Dubrovnika slavi Gundulić u svojoj drami Dubravci«; »kako je on shvaćao bivstvo njezino i uvjete i posljedice njezine: to razabiremo potpuno iz njegove drame Dubravka . . . « On se u razrješavanju alegorije drži bukvalno »Dubravke« i onoga što se bez poznavanja povijesti svima čini poznato. Mane ljudske prikazuje u satirama Divjaku i Vuku, u mladiću Zagorku, u Pelinci, u bogatašu Grdanu, a kori ih na usta nekih drugih osoba drame, navlastito na usta mudroga i rodoljubnoga starca Ljubdraga. To je druga osnovna nit (prva je sloboda. Op. J. R.) u sastavu drame Dubravke«. U nastavku svoga rada F. Marković potkrepljuje Gundulićeve tvrdnje dokazima iz knjiga raznih pisaca. Marković se pita: »Je li Gundulić onakovom prikazom izopačujuće porabe zlata nišanio na kakove javne čine suvremene ili starije . . . « »Gundulićeva prikaza Grdanova zlata, koje hoće nevriedniku pribaviti Dubravku proti pravu ljubavi, proti općem glasu čestitih pučana, proti valjanom starom običaju, ako možda i nišani posredno na javni život, ipak neposredno smiera na privatni život, na sklapanje ženidbe«. »Sloboda počiva na ljubavi, na etičkom skladu cjeline društvene . . . « Gunduliću je »Dubravka alegorija za Dubrovnik«. U drami on iznosi »svoje uzvišene političke i etičke misli . . . «. ⁴²

Pavle Popović u predgovoru kaže općenito za dubrovačku književnost, da je dat »samo pregled književnih pojava, a nisu sve vezivane

⁴⁰ Geschichte der Illirischen und Kroatischen Literatur, Prag 1865, str. 126—127.

⁴¹ A. Pavić, Historija dubrovačke drame, Zagreb 1871, 107—112.

⁴² Fr. Marković, O Dubravci, drami Ivana Gundulića. U proslavu Gundulićeve tristogodišnjice. Rad J. A., knj. 89, str. 1, 2, 10, 11, 16, 17, 18, 19, 20. (Kurziv je moj. J. R.)

Markovićevo je radnja vrijedna još i danas samo u nekim dijelovima, pa kako je sva rađena uzimajući gotovo doslovno Gundulića u »Dubravci«, iako Marković govori o alegoriji, to je ne ćemo u raspravljanju citirati.

za događaje političke i stanje kulturno; posao bi inače bio suviše težak, da ne kažem nemogućan». ⁴³ U poglavlju o »dramskoj poeziji« naziva »Dubravku« »pastoralom« i u nastavku veli, da »ona predstavlja svojim predmetom jedan, možda legendaran običaj, po kojem, na dan sv. Vlaha, patrona dubrovačkog grada, najljepša devojka, kao neka vrsta k a r n e v a l s k e k r a l j i c e, polazi za najljepšeg mladića. Pastir Miljenko i vila Dubravka su to dvoje. Intriga im jedna smeta da se uzmu. Bogati, a ružni Grdan potkupio je sudije, te oni odrediše Dubravku njemu . . .« ⁴⁴ U »Dubravci« se »naročito ističe himna slobodi dubrovačkoj . . .« Priznanje: »Neke crte su realne«, pa citira tuđe riječi, da su one »iz svetkovine sv. Vlaha i drugih praznika, darovi na oltaru slobode, jasno opominju na darove, koji su tada davani knezu rezublike«. ⁴⁵

Branko V o d n i k kaže: »Pastirska igra »Dubravka« himna je dubrovačkoj slobodi«; on misli da je Gundulić »sebi napisao »Dubravku« kao »pirni drama«. Pričajući sadržaj kaže, da je »jezgra slave« »prastari običaj, da se na taj dan (sv. Vlah) vjeri najljepša pastirica s najljepšim pastirom. To dvoje su Dubravka i Miljenko. Ali ružni Grdan podmiti zlatom birače . . .« Vodnik nastavlja: »Dubrovčani već od X. stoljeća pa do danas slave dan sv. Vlaha kao narodnu svetkovinu«. »Neki prizori u »Dubravci« podsjećaju nas na običaje narodne prigodom ove svetkovine. Ali glavni motiv, da se najljepši pastir vjeri s najljepšom pastiricom, zamislio je pjesnik sam, pa bit će da ga je potakao na to običaj mletački, gdje no bi svake godine na dan sv. Marka, zaštitnika republike, dužd uz najveću slavu bacio s lađe Buccintoro prsten u more i tako simbolično vjerio Veneciju, kraljicu mora s Jadranom«.

»Dubravka' je alegorijska pastirska igra s mitološkom pozadinom. Dubrava je Dubrovnik, pastiri i pastirice su Dubrovčani i Dubrovkinje, Dubravka je republika dubrovačka, kojom treba da vlada onaj, koji je najljepši, po načelu staroklasične kalokagatije, najbolji.« Vodnik kaže, da »je u »Dubravci« radnja prenesena u davno pogansko doba«, »ali ideja je drame ozbiljna i uzvišena«.

Vodnik dalje veli, da Gundulić »crta gramženja za zlatom, na što se obarao Ranjina, Oracije Mažibradić i Zlatarić, podmitljivost, bračnu nevjeru, raskoš i rasipnost, suvremene mane dubrovačke, koje bi mogle potkopati osnove slobodi republike . . .« I Vodnik završuje: »Dubravka' je puna poezije, dubokog etičkog osjećanja, velikoga patriotizma, uzvišena idejom . . .« ⁴⁶

Mihovil K o m b o l ističe, kako je Gundulić u »Dubravci« »s pozornice govorio u prvom redu (kao) iskusni dubrovački plemić, sla-

⁴³ Pregled srpske književnosti, Beograd 1919, III. izdanje. Citiram III. izdanje kao potpunije. Nav. izd., XII—XIII.

⁴⁴ P. P o p o v i ć, nav. dj., 209 (Kurziv je moj. J. R.).

⁴⁵ P o p o v i ć, nav. dj., 210.

⁴⁶ Branko V o d n i k, Povijest hrvatske književnosti, I, Zagreb 1913, 228, 229—230, 246 (Kurziv je moj. J. R.).

vitelj dragocjene republikanske slobode i građanskih vrlina«. Dalje spominje, da su dubrovački pisci, »među njima i Gundulić, većinom sami bili članovi vladajućeg društvenog sloja, niti odviše bogatog, niti odviše obijesnog u sigurnosti, što je daje velika moć... Zato se u Dubrovniku... tako često i javlja u književnim djelima politički čovjek; on se javlja i u »Dubravci«, dajući joj time posebnu boju«. Dalje Kombol spominje — prema sadržaju — podmićene suce, »koji Dubravku dosude starom i ružnom ali bogatom Grdanu...« Dalje kaže, da je Gundulić u pisanju išao »za predajom«, što ga je dovelo do »konvencionalne i psihološki neprodubljene radnje«, zbog toga »je glavna radnja oskudna i sasvim izvanjska, prerasli su je komični elementi uvelike...« te »je radnja više ilustrativna i dekorativna negoli dramatična«, a da u komadu »tendenciozni rodoljubni element« daje drukčiju nijansu negoli u nekim drugim komadima te vrste. Kombol u nastavku veli, da »je Gundulić proslavljanje dubrovačke slobode« »povezao« »sa samom radnjom drame, zamislivši kao okvir dramske radnje svakogodišnju svetkovinu slobode u »Dubravi plemenitoj«. Kombol utvrđuje, da je sud »nevidljiv«, da u nekim prizorima »dolazi do riječi rodoljub, tako u drugim progovara moralist, udaljujući se i tim od tona tadašnje pastirske drame, ili točnije: od tona čiste drame ljubavi«. Dalje točno utvrđuje, da Gundulićeva »lica na nekoliko mjesta rezoniraju zabrinuto moralizatorski, navlastito slaveći neke temeljne društvene vrline«; — da je starac Ljubdrag »živa savjest Dubrave plemenite«. U svim ovim prizorima progovara više dubrovački vlastelin zabrinut za »dobro općeno« negoli pjesnik... « Na kraju Kombol veli, da »prečesto preotimaju vodstvo intelektualističke zamisli i sheme moralista i rodoljuba«. ⁴⁷ »Kao u »Dubravci«, tako je Gundulić i ovdje (u »Osmanu«) predstavnik dubrovačkog republikansko-aristokratskog duha...«; »Gunduliću su često pokretač stvaranja bila politička, a još češće religiozna raspoloženja...« ⁴⁸

Ako se osvrnemo na mišljenja od F. M. Appendinija do zaključno M. Kombola, možemo reći, da oni, koji »Dubravku« nazivaju *Silvanom*, da su je u prijevodu donijeli zato, što su to ime preuzeli od drugih, a sami su vjerojatno mislili, da je »Dubravka« *Silvana*, nastala pod tuđim utjecajima. To je istina samo po njezinoj vanjštini, jer neki drugi od spomenutih književnih historika priznaju joj originalnost zamisli. Karakteristična je primjedba A. Pavića, da pastiri i satiri »bez reda metu i pletu«, što je, možda, mislio da prigovori Gunduliću nezgodan položaj, koji mu je nalagao, da zamagli alegoriju, a tu i tamo je ispadao iz svoga koncepta.

⁴⁷ M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb 1945, 228, 229, 230, 231. (Kurziv je moj. J. R.).

⁴⁸ Kombol, nav. dj., 234, 236.

Marković je, čini se po svemu, doslovno vjerovao Gunduliću, jer drži, da je Grdanovo zlato upereno »proti općem glasu čestitih pučana«, a znamo, da satiri, vjerojatno predstavnici širokog naroda, po Gunduliću priželjkuju Dubravku. Marković misli, da Gundulić u drami nišani posredno na javni život«, a ipak ne kaže, što pod tim misli, kao i to, da u njoj iznosi »svoje uzvišene i etičke misli«. Dakle, Marković je nešto slutio o javnom životu, ali dalje nije išao.

Pavle Popović je sumnjao u nešto, kad je kazao, »da je najljepša devojka, kao neka vrsta karnevalske kraljice . . .« Spor oko Dubravke naziva »intrigom«, a neke su mu crte realne u drami.

Branko Vodnik možda nema krivo, kad kaže, da je Gundulić »sebi napisao »Dubravku« kao »pirni drama«, osobito ako to nije mislio bukvalno. Samo škakljivo pitanje, koje je rješavao, možda je tražilo, da ostane među četiri zida, ali su okolnosti htjele drukčije. Vodnik je točno kazao, da je »glavni motiv« »Dubravke« zamislio »pjesnik sam«. Još je jednu točnu misao Vodnik iznio, kad je kazao, da je »Dubravka Dubrovačka republika, kojom treba da vlada onaj, koji je najljepši, po načelu staroklasične kalokagatije, najbolji«, jer iz toga izvire ostalo, što je vrlo važno. Njemu je, kao i ostalima, protivno donekle Pavlu Popoviću, ideja drame »ozbiljna i uzvišena«.

M. K o m b o l je kazao nekoliko vrlo točnih misli: da su dubrovački pisci, kao Gundulić, »većinom sami bili članovi vladajućeg društvenog sloja, niti odviše bogatog, niti odviše obijesnog u sigurnosti, što daje velika moć«, zato se u Dubrovniku . . . tako često javlja u književnim djelima politički čovjek«, kao i u »Dubravci«, u kojoj se javlja »više dubrovački vlastelin zabrinut za »dobro općeno« negoli pjesnik«. Na kraju Kombol priznaje, da su Gunduliću »često pokretač stvaranja bila politička, a još češće religiozna raspoloženja«, a meni se čini, da bi ispravno bilo reći, da su pokretač Gundulićeva čitava književnog rada bila nerazdvojiva religiozno-politička raspoloženja, koja odvojeno Gundulić nije ni imao.

Kako vidimo, nitko od spomenutih nije ni postavio ispravno pitanje »Dubravke«, pa prema tome nije taj problem ni mogao riješiti. Iako su oni suglasni u nekim pitanjima, među recima postoji sumnja kod sviju, kojoj nije udovoljeno. Nitko od njih nije »Dubravku« postavio u vrijeme i dubrovački prostor, da bi joj našao razlog postanka.

Iako se ne može u razrješavanju alegorije ići do posljednjega čovjeka, niti to treba, moramo ipak glavna lica pokušati otkriti, jer će to omogućiti razumijevanje djela i pisca.

Kako se može vidjeti, više manje stručni ljudi ili željni da prikažu našu kulturu na lijepoj knjizi kroz historiju, napokon stručnjaci, književni historici, tvrde o »Dubravci« — ukoliko je potanje spominju — da je ona posvećena slobodi Dubrovnika i daju tumačenje Gundulićevih lica po samome tekstu drame; za Grdana svi kažu da je p o k v a r e n i b o g a t a š, koji se htio domoći D u b r a v k e; ona, za one, koji o tome nešto slute, znači v l a s t. Neki, koji o tome govore, kažu da je D u b r a v a = D u b r o v n i k.

To uostalom kaže i sam Radmio odmah u početku: »čuj tihe vjetrice u ovoj Dubravi« (I 1, stih 2, pa dalje »Dubrava ova plemenita« I 1, stih 24), Skup ponavlja stih Radmilov (I 1, stih 14), osim toga kažu »žučeno tve lice u ovoj Dubravi« (I 1, st. 34), »Eto cti cvjetice po ovoj Dubravi« (I 1, st. 54), riječi ribara: »O Dubravo, slavna svima« (I 2, st. 155), i t. d.

Odmah treba reći, da se iz svega vidi, da je »skup pastira« u stvari uglavnom skup vlastele, a Radmio jedan od njih. Da je »skup pastira« skup vlastele, kaže čitava ozbiljna intonacija Radmilova, a napose kad on Miljenka naziva pastirom: »i Miljenko pastijer mladi« (I 1, st. 71), »združ' s Miljenkom ti pastirom« (I 1, st. 77). Govoreći o Dubravci kaže: »Tvu ljepotu od svijeh višu — svi pastijeri da prije vide — žude i žele i uzdišu, — i svuda te slidom slide«. (I 1, st. 61—64), Radmio naziva pastire »družbom« (st. 85). Treba uporediti i razgovor Radmilov s ribarom (I 2, st. 137—152), i t. d.

Što je pak Dubravka, kaže sam vlastelin Miljenko: »O Dubravko, sej Dubrave — jasna zoro, svitli uresu . . .« (I 3, st. 185), kao i čitava drama, t. j. zapravo »vlast dubrovačka«, za koju se bore razne strane, ona Grdanova i ona Miljenkova. To misli i Skup (I 5, str. 270—274), kad kaže: »ti najljepša, ti najdraža — bez cvijeta si cvijet, od vila: — zene trator i ružica — sred rajskoga tvoga lica«. Priznajući, da je vlast jedna od jakih želja čovjekovih, Gundulić je dao u usta satira Divjaka: »a tko za uzit na vladanje — vene, čezne, gasne, blidi« (I 6, st. 355—356), pa i satir Divjak priznaje, da voli Dubravku: »O Dubravko ljepša vele — od svijeh vila u Dubravi, — tebe misli moje žele, — ma se ljubav tobom slavi« (st. 365—368). Da je Dubravka Dubrovačka republika, tvrdi Vodnik,⁴⁹ a tako misle i drugi (Kombol, i t. d.). Prema tome, kao što je i normalno, bilo je više onih, koji su željeli sudjelovati u vlasti, ne samo među građanima, nego i dalje.

Poznajući Gundulića, koji je bio jedan od rijetko staloženih glava u Dubrovniku XVII. stoljeća, koji je bio — kako neki tvrde — slabe mašte, ali zato vrlo racionalan; za kojega bi se moralo znati, da sve, što je napisao, da nije »sanjarski« na to naišao, već da su ga kao realna čovjeka natjerale prilike na to, čovjek se mora upitati, za što je i kako je došao do toga, da napiše »Dubravku«.

Karakteristično je, da su svi mimoišli, istina, neprisutno lice, ono, na koje se većina direktno ili indirektno obara, a to je lice uzrok i povod svega. Zbog njega se dvoje ljubavnika ne može da uzme. I ako pravilno ocjenjujemo, moramo priznati, da Grdana nema, ne bi bilo ni ove drame, što znači, da je drama napisana zbog Grdana, toga »ružnog«, »pokvarenog«, »podmitljivog bogataša«, koji je razlog, pokretač radnje; o kome mnogi govore, iako ga nema u drami.

Prema tome kako je temeljno pitanje razrješenja alegorije Grdan, moramo se u prvom redu upitati, tko je taj nakazni Grdan, zbog ko-

⁴⁹ Nav. dj., 229.

jega su bogovi morali intervenirati, da bi se ljudi mogli uspješno oduprijeti »štetnom« djelovanju njegova blaga?

Da bismo na to pitanje mogli odgovoriti, mora nam Gundulić prikazati Grdana, da znamo s kim govorimo.

Prvu aluziju na Grdana, kad ga se uopće ne spominje, nalazimo, kad Miljenko u monologu (I 3) jadikuje, što mu »dan ne siva iz dražijeh još oči«, pa se pita, da li je u Dubravkinu srcu »ka spomena od me vire« i da li znade »da u mjesti jes ovomu — jedan za te kî umire?« Dubravka je prema Miljenku, vlastelinu — kojega svi tako uzimaju, od lica u »Dubravci« do književnih historika — tobože hladna: »od kamena kažeš prsi — kriješ, rajsku tvû lipotu! »On je pak u nju zaljubljen, ona je njegov život (II 5).

U Dubravku su zaljubljeni satir Divjak (I 6, st. 365—368, I 7, 427—8), Gorštak (I 7, 429—430, 492) i drugi. Da će sud dosuditi, koja je od žena najljepša, kaže Brštanko (II 1, 709—710).

Grdana tek spominje Ljubdrag (III 3, st. 1185 i d.). Tu se tek vidi odluka »suda«, koji je Dubravku dodijelio Grdanu, ističući njegovu ružnoću; njegovo »zlatu« otelo je Dubravku, jer se zakon »uklonio« sili, zato se Dubravka »vjerila« za »bogatoga« Grdana. Na kraju Ljubdrag izvodi pouku:

*»da na blag dan od slobode
jes tko zlatu još robuje,
i da sila s prike zgođe
nad zakonom gospoduje* (stih 1231—1234)).

Miljenko u sljedećem prizoru (III 4) u monologu konstatira isto, »najljepša se vila daje — najgrđemu u prilici!« i nastavlja:

*»Ljubav, vjera, služba, lipos
i običaji i zakoni, —
sve bi zaman: jaču kripas
grda u zlatu neman dobi* (1243—1246).

Miljenko žali Dubravku, »krotku ovčicu«, što je pala u ruke vuku iz gore, pa mu se čini, da nema moći ni snage, koja bi to popravila. Dakle Grdan je vuk iz gore, neman, neplemenit, doseljenik. Tu je Gundulić izabrao »goru«, koja bi imala da znači divljinu, prema otocima, koji takvi nisu. Time je Grdana htio da prikaže — u usporedbi: Primorac — Zagorac! — najgorim među onima, koji su iz klase građana, koja je postala od mješavine domaćih građana i pridošlica sa sela.

Brštanko (III 6) ističe, da nema slike, koja bi bila grdnija od Grdana, ali ipak zlato ima moć i vlast, koja će učiniti, da Miljenko umre. Ljubdrag se tome pridružuje, pa ostaje smeten činjenicom, kakvu veliku vlast ima zlato! On u prvi čas ne vjeruje vijesti Glasnika o rješanju spora u prilog Miljenkov, ali kad ovaj prikaže, kako se u crkvi zbililo, onda Ljubdrag iskazuje:

*»Poznam i to, rijet je trijebi,
vrh vladanja svijeh na svitu
da vladalac višnji s nebi
ima pomnju posobitu«* (stih 1447—1450).

Da se to nije dogodilo danas, kaže Ljubdrag:

*»vrh Dubrave ove naše,
po tle idahu svi zakoni,
sloboda se satiraše«* (1452—1454).

Da bi slika, o kome se radi, bila jasnija, Grdana nazivaju »najgrđim«, »bogatašem« ili čine aluziju na njega uvredljivim riječima (Ljubdrag III 3, stih 1188, 1197—8, 1205—6, 1221—2, 1232—34; Miljenko III 4, stih 1239—40, 1245—8; Ljubdrag III 6, st. 1352, 1373—4, Glasnik 1393, 1440) na jedanaest mjesta, iako njega nigdje nema. To znači, da se s osobitom namjerom željelo blatiti ga, ili kako bi kazao Brštanko (III 6, st. 1344): da je Miljenko otišao »ili inim da smrt da, il' on da je steče?« Gundulić se ovdje odlučio na borbu, iz koje mora doći do pobjede njegovih ideja, i do — smrti Grdanove i poraza njegovih pristalica.

Ovo bi bio curriculum vitae toga »zločinca« Grdana, o kome se, najprije, samo govori aluzijama, a zatim Ljubdrag saopuče odluku »suda«, koji je usprkos »običaja i zakona« sudio krivo da je »jaču kripost« imalo zlato od zakona dubrovačkih. I da nije bilo božanstva, ta bi se nepravedna odluka suda bila izvršila, iako nas Ljubdrag kao vlastelin upozna je, da ne bismo zaboravili, »da vladalac višnji s nebi — ima pomnju posobitu« »vrh vladanja svijeh na svitu« (stih 1447—1450). Posljedica odluke »suda« bila bi ta, da bi se Dubrovniku poljuljali temelji pravde (jer bi bila narušena zakonitost!), što bi značilo satiranje slobode (nije rečeno čije: da li države, ili pojedinaca?).

Da bismo odgovorili na pitanje, tko je Grdan, mislim, da prije riješimo okolnosti oko njega. Zbog toga se u prvom redu moram upitati, da li je moguć takav »sud« u Dubrovniku, u kojemu su stajala vlastela, a koji bi sudio tako »krivo«, to više ako znamo, da su vlastela ili bolje, da je vlada imala sve u svojim rukama? Moramo odgovoriti, da takav »sud« ne bi mogao postojati, iako ne isključujemo podmićivanja.

Dalje bi trebalo pitati, razumije se teoretski, kad se je radilo o takvu važnu događaju, zbog kojega je bio c i o n a r o d u z b u đ e n, koji je prema tome od moralne snage za dubrovačku vlast, da li bi Dubrovačka republika bila to povjerila nekome posljednjem skupu »sudaca«? Mislim da nam se opet nameće odgovor, da to ne bi bila nikad učinila!

Da se to uistinu događalo, da li bi Gundulić, kao veliki ljubitelj Dubrovačke republike, kao jedan od šefova uprave, suda ili sudstva (1615. i 1619. knez Konavala, 1621., 1624., 1625., 1628. »Console della Appellazione«, 1623., 1626. »avvocato del proprio«, 1627. avvocato del Commune« — idemo samo do 1628. god.) bio takve uvrede sudu

iznio, kad bi sve bile istinite? Vjerujem, da je svatko čvrsto uvjeren, da ne bi to stavljao na veliko zvono, nego bi nastojao popraviti. Na kraju, to je zavisilo od njega i njemu jednakih, ni o kome drugome.

Da li je to mogao biti »sud« vlastele, jer su ona sama birala kneza? Nije isključeno, iako nije mnogo vjerojatno. Ako je takav »sud« imao birati kneza, pa je netko kandidirao lošijeg vlastelina, taj nije morao biti biran, jer ga je birala većina, pa iz toga nikakve afere. Ako je pak to morao biti »sud« vlastele, moralo je biti tako, da su barem neki među njima predložili u vrijeme prije Gundulića ili za njegova života (do 1627) nekoga građanina, kao M. Pracatovića ili nekoga drugoga, za prijem u red vlastele, pa je većina morala biti protivna (na to nas upućuje spor oko podizanja spomenika poslije smrti Mihu Pracatoviću — v. to mjesto). Kako je to bilo nešto novo, čak i revolucionarno, to je zabrinulo neku vlastelu kova Gundulića, a Gundulić se kao književnik našao ponukanim da to osudi, i to na ovaj način. On nije prekršio »običaja« i »zakona« čuvanja tajne, jer je kamuflirao taj događaj i dao ga na svoj način i u ovakvu obliku, pa nije odavalo vlasteoske nutarnje prilike, a djelo je govorilo protiv onoga, protiv čega su se borili dubrovački zakoni, te je stavljao »svakoga na svoje mjesto«.

Da li se tu moglo raditi o nekom stranac? Da je Gundulić to mislio, sigurno bi bio i napisao, kao što je napisao opasniju stvar, »Osmana«. U »Dubravci« je imao više mogućnosti da to zamagli, ali on to nije učinio. Zbog toga moramo odbaciti i najmanju mogućnost, da je Grdan mogao biti stranac.

Prema tome, kakav je »sud« to bio? Vjerojatno nikakav, jer takva što vlasteoski sud nije mogao dosuditi. To je, dakle, izmišljeno. A iznjeto je kao »sud«, pošto nije postojala opasnost, da netko Gundulićeve riječi iz »Dubravke« shvati bukvalno i primijeni na redovite dubrovačke sudove.⁵⁰

A na koji su »sud« uperene Gundulićeve riječi u »Dubravci«? Jedino to može biti sud javnoga mišljenja, i to ne samo u posebnim dubrovačkim uvjetima. Znamo, da je stotinjak mlade i starije vlastele — kako smo naveli — upravljalo čitavom Dubrovačkom republikom, počevši od kneza Republike preko knezova pojedinih otoka i dijelova, pa do šefova pojedinih ureda, što su držala vlastela i ona odlučivala o svemu, dok svi ostali državljani, među njima više »bogataša« i vrijednih ljudi, kao Miho Pracatović, Vice Stjepović-Skočibuha i drugi, nisu imali udjela u vlasti ni u upravi, a nisu ništa zaostajali za vlastelom. Naprotiv, navedeni, i drugi građani, uživali su ugled u inozemstvu, i, što je važnije, bili su korisniji za opće potrebe. Sada nam

⁵⁰ Iznosim samo primjer vlastelina Savka Bobaljevića (1530—1585), kojega je Malo vijeće predložilo, da mu se odsiječe ruka zato, što je okrvavio sabljom jednog vlastelina. Senat je ovo odbio s 4 glasa većine i Bobaljevića osudio na zatvor u okovima i progonstvo na pet godina (Tadić, Dubrovački portreti, 165—168). Da li je to bilo namješteno, danas je to teško reći, ali su dubrovačka vlastela nastojala spoljašnjim znakovima biti što pravednija, objektivnija, jer su jedino tako radeći mogla sačuvati ugled svoje vlasti.

mora biti jasno, da se među građanima javlja težnja, da takvi građani budu u vlasti, jer su za njima stajala njihova sela, njihovi otoci, svi oni, koji su s njima živjeli. Tako se formiralo javno mišljenje, koje se dnevno pitalo, zašto barem ti neki građani ne bi ušli u red onih, koji upravljaju, kad svojim radom: brodovima, trgovinom, i svojim financijama, kao i zaposlivanjem velikog broja ljudi, upravljaju i odlučuju uspješno vrlo kompliciranim poslovima međunarodnog značenja. Mlada buržoazija, koja je uspješno položila i dnevno polagala s uspjehom ispите svojim žrtvama i svojim zalaganjem, o čemu smo govorili naprijed, te imala velike kapitale, tražila je i politička prava za sebe. Istina, nije bilo javnih skupština, ali i bez toga postoji javno mišljenje, pa je, eto, ono tražilo prava u prvom redu vjerojatno za bolje između sebe, kako bi lakše prodrlo svojim zahtjevima. Zbog toga je postojalo javno mišljenje, recimo, zašto bogati brodovlasnik, trgovac i financijer Miho Pracatović ili netko sličan njemu ne bi mogao biti — *horribile dictu* — knezom Republike, kad uspješno vodi svoj veliki posao internacionalnog karaktera. Razumije se, da bi svaki normalno pametan i objektivan čovjek morao pristati na to i dopustiti tu mogućnost. Ali, kako znamo, sva vlastela nisu u tome bila jednodušna, jer je to bilo protivno »običaju« i »zakonima« dubrovačkim (stih 1244); to je bilo — treba otvoreno reći — protiv ličnih interesa vlastele, protiv klase feudalaca, jer bi se time otvorila vrata ulaženju drugih pučana u redove vlastele, pa bi se time prekršili stari »običaji« i »zakoni«.

Prema svemu ovome, tko je Gundulićev »Grdan«?

Kako som vidjeli, to nije bio vlastelin, pa takvu eventualnu pretpostavku moramo isključiti, jer — pored onoga, što je rečeno — oni nisu bili nikada tako napadni »bogataši«, a u Gundulićevo vrijeme najmanje. Osim toga, vlastelina, koji u načelu može sve postati, ne bi smio Gundulić izvirgavati ruglu. Prema tome Gundulićev »Grdan« — pišćeva se mržnja prema njemu vidi iz imena, koje mu je dao! — može biti samo član istoga društva ili države, ali druge klase, one, koja je bila opasna za vlastelu.⁵¹ Među ljudima te klase bilo je takvih »bogataša«, koje su vlastela, a čini se najrevniji među njima i usto književnik, Ivan Gundulić — mrzjela, barem u nekom svom dijelu, jer su ih se bojala. Zbog toga je neistina, da je takav građanin, ili, kako bi kazao Gundulić, »Grdan«, robovao zlatu, da je silom zlata htio biti nad zakonima (stih 1232—1234), da su samo vlastela prema državi imala neku naročitu »ljubav, vjeru, službu i kripосу« (stih 1243), kao i to, da nisu božanstva intervenirala u sporu oko Dubravke, da bi zakoni dubrovački ležali na tlu, a zbog toga do bi se sloboda satrla (stih 1452—1454). Ona klasa u Dubrovniku, koja se od siromašnih seljaka i građana znala izdići svojim radom do velikih bogataša, bila je svijesna važnosti vanjske slobode zbog svojih poslova, zbog svojih interesa, pa otuda nije prije-

⁵¹ Prvi put sam ovu misao iznio u prikazu studije D. Pavlovića, O krizi vlasteoskog staleža u Dubrovniku XVII. veka u Zborniku radova Instituta za proučavanje književnosti, knj. 2, str. 27—38, Historijskog zbornika, Zagreb 1952, br. 3—4, str. 382—383, iako je to moje davno mišljenje.

tila opasnost dubrovačkoj slobodi, nezavisnosti države, jer su to bile ideje i većine građana. Naprotiv, stupanje je građana među vlastelu značilo učvršćenje slobode države. Što se tiče unutarnjih prilika u Dubrovniku, eventualno stupanje nekih građana među vlastelu ne bi mnogo promijenilo unutarnji položaj. Jedino je prijedlog Marina Držića u drugoj polovini XVI. stoljeća, da klase građana i vlastele budu zastupane jednakom snagom, mogao razvodniti vlastelu. Kako vidimo, još u vrijeme Marina Držića postojalo je javno mišljenje — jer Držićevo gledište nije bilo samo njegovo — da pučani uđu u diobu vlasti s vlastelom.⁵² Pobjeda Gundulićeva lica »Grdana« ne bi značila općenitu pobjedu — da upotrebim Gundulićev rječnik »grdana«, građanstva, već bi to bilo davanje nekih prava najagilnijim građanima, pa ako hoćemo i »»boga-tašima«, što bi značilo prijelom vlastele s konzervativizmom, odnosno njihov dokaz, da idu u korak s vremenom, jer je najjača snaga država u zadovoljnom stanovništvu. Međutim, kako znamo, vlastela su se s tim počeli miriti vrlo teško poslije velikog potresa iz godine 1667.

Pitanje »Grdana« je u »Dubravci«, kako smo vidjeli, unutarnje pitanje, društveno pitanje Dubrovačke republike. Takvih je stanja bilo i u drugim državama oko Dubrovnika, ali to ne opravdava dubrovačku vlastelu, to više što je Dubrovačka republika nekad bila demokratska, što je bila na posebnom geografskom smještaju, a političke prilike tražile su drukčije, ali konzervativna vlastela, barem jednim dijelom, to su tvrdoglavo odbijala, ne vodeći brigu dovoljno ni o sebi ni o državi.

Dalje se mislim osvrnuti na neka lica u »Dubravci«, ali da ne duljim i da ne ponavljam što su drugi kazali, obazret ću se jedino na ono, gdje je potrebno nešto novo naglasiti. Ići ću redom, kako se lica javljaju u »Dubravci«.

Dalmatinski ribar je jasno lice, pa su o njemu govorili Marković,⁵³ Vodnik,⁵⁴ Kombat,⁵⁵ neki kraće ili duže, ali uglavnom točno. Gundulić je upotrebio ribara, i to dalmatinskoga ribara, jer je htio upozoriti na loše prilike u Dalmaciji pod Venecijom, najvećom neprijateljicom Dubrovnika, a time što reljefnije istaknuti bolje stanje u Dubrovniku. Tu, u isto vrijeme vidimo, da se Gundulić nije ustručavao kritikom dirnuti i u vanjske političke odnose, pa da je »Grdan« bio stranac, on bi to bio posve sigurno naveo.

Miljenko, glavno lice drame, čovjek, kojega često spominju, i odabranik Gundulićev, jedini je zakoniti vjerenik Dubravke. Njega drugi zovu »pastirom« (Ljubmir, stihovi 223—232, 243, i t. d.), a pastiri su uglavnom dubrovačka vlastela. On je zaljubljen u Dubravku (I 3, 4), hvali i slavi njenu ljepotu, te kaže, da je ona »Dubravi (= Dubrovniku. Op. J. R.) ures vas«, a da se vidi, da se ne odnosi na živo čeljade — jer Gundulić je u drugim svojim djelima propovijedao p r o-

⁵² Stari pisci hrvatski, VII², str. CXXXI—CXLVII.

⁵³ Nav. djelo, 6.

⁵⁴ Nav. djelo, 230.

⁵⁵ Nav. djelo, 230.

laznost svega zemaljskoga — on kaže: »Kakva si ti sada, takva ćeš vazda bit: — viku bo ne opada liposti rajske cvit« (II 5, st. 875—6). U razgovoru s Pelinkom Miljenko je protiv »dara« Dubravci. I kad Pelinka iznosi životno iskustvo, da »darovi zamite nebesa i pakô; — darim se vlada svijet na volji i sudi — dar pravi može rijet gospodar se od ljudi« (stih 906—908). U ovim riječima razumijem, da je Gundulić aludirao možda na poklone, koje su neki plemići primali od građana-bogataša u bilo kojem obliku i za bilo koje usluge. Nije isključeno, da je tu mišljeno i na posuđivanje novaca državi od domaćih bogataša, što je dizalo zahtjeve građana. Miljenko je kod riječi Pelinkinih ostao nenormalno začuđen, čudio se svemoći kapitala, kao da o tome ništa ne zna. To je Gundulić namjerno uredio, da te riječi izlaze iz usta drugih, jer nije htio pred narodom, da on ili njegovi bliži izađu s kritikom, već netko drugi, najbolje iz naroda. Dalje u drami spominje Miljenka stariji drug, vlastelin Ljubdrag, kad kaže — da se potpuno razumije aluzija! — »Ali mene većma smeta — Miljenkova uspomena, — komu je bila od djeteta — još Dubravka narečena« (stih 1211—1214), to je znao i sav puk, pa ih »vjerenicim zvaše drazim«. (St. 1211—1218), t. j. da samo Miljenko i njegovi klasni drugovi smiju misliti na vlast, na Dubravku.

Kad se Miljenko našao sam (II 4), jadikuje, što je Dubravka, najljepša vila, data »najgrđemu u prilici«. Tu on tvrdi — što smo već vidjeli — da je jače zlato od običaja i zakona. U ovoj sceni je i vrlo značajna potankost. Miljenko je sam na pozornici, jadikuje zbog spomenutih događaja i traži načina, da situaciju promijeni, i snagu, da to provede. Najednom uzvikne: »Jaoh, svi muče!« (st. 1258). Tko će mu odgovoriti, kad je sâm na pozornici? Čemu onda to pitanje? Po mome sudu, to je pitanje u vezi s prilikama među vlastelom, kad je nekom prigodom Gundulić, na nekom sastanku ili u nekom razgovoru, pretresajući ovo krupno pitanje, ostao sâm, jer su možda sva ostala vlastela imala drugo mišljenje o diobi vlasti s građanima. Zbog čega onda to pitanje, kad stvarno Miljenko u drami nije sâm (Ljubmir ga sokoli I 4, Pelinka mu obećaje pomoć II 5, Ljubdrag se bori za njega III 3)? Znači, da je neka druga misao gospodarila njegovim mozgom, ista ona misao, koju je neposredno prije tog usklika izgovorio, ona, koja ga je potakla da napiše dramu, da se njome bori za svoje ideje: protiv ulaska građana u red vlastele. Vjerojatno, da se u razgovorima među vlastelom tada nije radilo ni o kojem pojedincu, već o načelu, protiv kojega je Gundulić vjerojatno bio. Nije isključeno, da je povod za to bila smrt bogatih građana dubrovačkih, Vice Stjepovića-Skočibuhe, Miha Pracatovića ili kojega drugoga, koji su bili zaslužniji od mnogih plemića, a umrli su prije postanka »Dubravke«.

Gundulić, odnosno u drami njegov Miljenko, koji je dosad bio pasivan, najednom, suočivši se s tom činjenicom, postaje aktivan i naviješta borbu do istrage protiv tih ideja, pa kaže:

»Ja ću gledat na mê oči?
Ne ću! ne, ne, razlog nije,
da ti ga oblak sred istoči
svijetlo sunce mê prikrije.

Da što čekam, što li pazim?
Razdijeljen sam s dragom vilom.
Što grdobu ne porazim,
ka mi život grabi silom?

Prije smrknutja dana ovoga
dni imaju bit satreni
ili moji, ili onoga,
tko moj život grabi meni«.

(Stihovi 1259—1270. Kurziv je moj. J. R.)

Poticaj za borbu, koji smo netom spomenuli, urodio je plodom: u ovim stihovima Miljenkovim moramo tražiti direktni povod, da je Gundulić napisao »Dubravku«. Prema ovim mislima Gundulićevim, »Dubravka« je napisana radi borbe protiv primanja građana među vlastelu, a kao posljedica toga i protiv mogućnosti da bi »Grdan«, taj ružni, bogati skorojević u Dubrovniku, smio uzeti Dubravku, t. j. vlast u svoje ruke. Pošto je Gundulić ostao sam, usamljen, u svome konzervativnom, nesocijalnom mišljenju, on ne kapitulira, dapače bira pozornicu kao tribinu borbe i na nju dovodi satire, pastire i dr., koji će braniti njegovu tezu, a kako sa svima njima nije mogao postići željeni uspjeh, pozvao je bogove, da oni riješe spor u njegovu korist, i da se u protivureformatorskome duhu zaprijeti »novim ljudima« uništenjem svih njihovih ideja božjom moći, koji — kako smo naveli — čuva sve državne vlasti, razumije se, koje su njima po ćudi!

Stupivši Gundulićev Miljenko u borbu, koju je navijestio, ne vidi-mo, da se bori. Tu je dramska slabost komada. Za njega se bori Brštanko i Ljubdrag, njegovi klasni istomišljenici, ali samo riječima, dok im glasnik Radmio ne kaže činjenicu, da je Miljenko pobijedio, jer su bogovi intervenirali u korist njegovu (III 6).

U predzadnjem prizoru (III 8), kad se na pozornici nalazi: Miljenko, Dubravka, redovnik, skup pastirâ i vilâ, poslije »Skupa«, redovnik nastupa, koji proglašuje Dubravku i Miljenka »vjerenicima obranim . . . nad sve ine«. On govori pastirima, što znači vlasteli (koja su bila bliže, a puk dalje od njega): »nebo vam odzgori vjeru ovu svjedoči — i vrh vas otvori od zvijezda sto oči, — skladno svi jezici sred ove Dubrave — da u časti i dicit hvale vas i slave« (stihovi 1514—1521, kurziv je moj. J. R.).

Smije li netko u to vrijeme imati nešto protiv »neba«, koje je pozvalo — preko svoja namjesnika! — »sve jezike« (dakle sviju bez razli-

ke) Dubrovnika i izvan njega da »hvale« i »slave« vez Dubravke i Miljenka? Jasno je, da se na tom polju nije moglo boriti, kad ni bune protiv nepravda ljudskih, kao ona Lastovčana protiv dubrovačkoga kneza (1602), nisu pomagale.

Gundulićevo maskiranje osnovne misli postiglo je vrhunac u nastavku scene, kad se taj »idealni vez« — u kojem je božanstvo moralo intervenirati! — snizio samo (razumijem vrijeme u kome se zbiva!) na fizičko uživanje (stihovi 1548—1559). Miljenko počinje: »Oba smo u cvit od mladosti; — hod'mo na što srca žude, — na ljuvene na razblude, — na celove, na radosti!« A Dubravka još lošije završuje: »U tvojoj sam, dušo, vlasti: — uzmi, što hoć, bez ozira« (moj kurziv. J. R.).

Ovdje je Gundulić u protivurječju s onim, što propovijeda u čitavoj drami i što je govorio u drugim djelima prije toga. Dok je u čitavoj drami protiv pretjeravanja u nakitu, raskalašenosti, kad ismijava satire (seljake zato, što žele plemenite i gradske djevojke i bježe od svojih žena i vjerenica!), ovdje Dubravka kao odgovor na Miljenkove riječi (dakle, najbolji, najplemenitiji, pa se misli i najfiniji, najodgojeniji!) završava lascivnošću, da malo kasnije sve svrši u *zvišenom* himnom slobodi sviju! Kao da to, bukvalno shvaćeno vjenčanje, svedeno na fizičku ljubav, ima kakve veće veze sa slobodom čitave »Dubrave«.

Da li se to može dovesti u sklad? Mislim, da to nikako ne možemo. Prema tome, ovu ženidbu moramo shvatiti samo alegorijski, dakle onako, kako je Gundulić mislio, a ne kako je napisao, t. j. Miljenko je vlastelin, Dubravka je vlast, o koju se otimaju i građani, a Gundulićevo pričanje o nekoj ženidbi, zbog koje bi se pokrenuo čitav narod, nema veze s onim, što je iznio o fizičkoj ljubavi dvoje mladih u drami. Tu se vidi Gundulićeva borba oko ostvarenja njegove zamisli i njegove želje za kamuflažom, te je vrlo loše riješeno.

Samo ako na društvenoj podlozi shvatimo »Dubravku«, možemo nadovezati vlastelina Gundulića himnu slobodi, kojoj slijedi i darivanje naroda (jer sudjeluju: skup = vlastela i satiri = seljaci, i djeca). Zašto da se nekom, pa i najidealnijem vjenčanju, priređuje takva slava uz darivanje i želje vlasti i naroda? Sigurno zato, što je to vjenčanje bilo »kneževsko«. Pa ako je i »kneževsko«, zašto da se u takvu neobičnom sjaju iznosi pred javnost bez naročita razloga. Ako je »kneževsko«, razlog može biti u tome, da se popularizira vladalačka obitelj. Ako se usto napada neko lice, u ovom slučaju Grdan i svi građani, onda se ima »viših«, drugih razloga. Time se želi, da sjaj toga vjenčanja baci sjenu na protivnike u društvu, kako bi se uništili (međutim sjena sjaja padne na one u blještavilu sjaja, kako je to slučaj s Gundulićem).

Gundulić je u borbi s mladim građanstvom istokristio sve, što je mogao, kako bi u okviru državničkih poteza: sloboda na početku — sloboda drame na kraju, odvratio poglede od »vjenčanja« s vlašću, od

borbe za vlast druge strane i pokazao ono stanje, koje on zagovara potrebom državnom, njenim uspjehom i — slobodom države. To je »razlog«, kad nema boljih razloga i kad je egoizam jedini razlog, koji diktira rješenja.

Kod toga ne smijemo zaboraviti — kako sam i upozorio — da sva vlastela nisu bila u svemu jednodušna. Da je to tako, vidimo da je i poslije potresa od godine 1667., kad je ostalo na životu samo oko polovina vlastele, da ni onda biranje pučana u red vlastele nije jednoglasno prolazilo. Kako je bilo tek onda, kad po njihovu mišljenju, za to nije bilo opravdanja — u Gundulićevo doba ili prije.

Da se radilo o ekonomskim pitanjima, koja su upropaštavala vlastelu, svjedoči nam vlastelin, kako za njega Gundulić kaže, »starac« Ljubdrag, ili kako ga Marković naziva »laudator temporis acti«, koji (I 8) više na Zagorka, što bježi od stada, zašto zapušta zemlju, i t. d., što se odnosi na seljake, više slobodne ili poluslobodne, koji su mogli sa svoje zemlje poći, jer kmetovi to nisu smjeli. Kad Zagorko nije htio poslušati njegov savjet, onda mu Ljubdrag otresito odgovara: »...ti napreduj i hodi: — poznat ćeš, mahniti bijes na što dovedi«. Kad je Ljubdrag ostao sâm (I 9), tuži se na nova vremena, kad tobože »živu isprazno stari i mladi«, a više nemaju svi toliko ovaca, koliko je nekada jedan imao, niti tko za to haje. Prije su ljudi koralj vadili iz mora, sada traže rudnike, prije su odasvuda kao mravi nosili u zemlju, sad ne vole da se trude, pa umiru goli; prije nisu znale »prve vile« (= vlastelinke. Op. J. R.) »što je svila«, sad i seljanke nose odjeću od svile; prije, dok se živjelo skromno, zlato je odsvud plivalo u Dubrovnik, sad se svatko u zlato odijeva (»zlatno ruho« = skupo ruho); zatim napada kićenje, ljubakanje općenito, pa mladež, koja ni svoje očeve ne će da sluša; prije je mladost plovila na sve četiri strane, a danas tapkaju na mjestu »za stupajim pricijih vila«. Zato nije čudo — opet ponavlja, jer je važno! — da kao Zagorko ostavljaju zemlju.

Što ovo sve znači? Renesansa je takla i Dubrovnik, ali je nastupala — kako smo vidjeli — ekonomska kriza, koja je djelovala najviše porazno na vlastelu, koja su živjela od svojih malih imanja u prvom redu, a tek nešto od trgovine. To je djelovalo više na one, koji su živjeli činovničkim životom uz nešto imanja, kao Gundulić, pa se oni i najviše tuže, jer su najmanje i zarađivali.

Prema tome jasno je: siromašni vlastelin u vremenu, koje se mijenjalo, osjetio je opasnost bogaćenja i bogataša iz redova građanstva, pa je nastupila reakcija s vlasteoske strane, koju smo spomenuli (III 6, st. 1344) — kad je Brštanko rekao za Miljenka, da je pošao »inim da smrt da, ili on da je steče«.

»Dubravka« je Gundulićev obračun s neprijateljima vlastele, i to s građanskom klasom, uz pomoć božju, za vrijeme ekonomske krize u Dubrovniku, u kojoj su više stradala vlastela, dok se mlado građanstvo teško dizalo i tražilo svoja prava.

III.

Prema svemu, što je izneseno, koristeći se činjenicama i duhom Gundulićeva vremena, možemo doći do ovih zaključaka.

Kako se vidjelo, XVI. i jedan dio XVII. stoljeća označuje cvjetanje dubrovačke ekonomije, pa u njoj i bogaćenje građanske klase, koja je dala nekoliko velikih trgovaca, brodovlasnika i finansijera velikoga značenja. Zbog toga je u XVI. stoljeću u Dubrovniku vrlo živ renesansni život; tada živi i radi nekoliko književnika velikoga značenja, među njima Marin Držić, najveći dubrovački pisac i komediograf, ali i otvoreni neprijatelj dubrovačkoga oligarhijskoga vladanja, koji je u svojim komedijama, najviše u pojedinim dijelovima njihovim, iznosio kritiku dubrovačkoga društva. U ovom periodu, vjerojatno zbog svoga pozitivnoga djelovanja u dubrovačkom životu, nekim je građanima (Vice Stjepović Skočibuha) nuđeno da uđu lično u red dubrovačke vlastele, što su oni odbili, jer im nije nuđeno za obitelji, odnosno njihovim nasljednicima. Iako nemamo direktnih dokaza, čini se, da je građanska klasa tražila jače prodiranje svojih članova prema diobi vlasti, na što vlastela nisu htjela pristati. Kroz to vrijeme građanstvo je, živeći bolje, priređivalo zabave i druge društvene večeri; te se pojavljivao nakit, što su vlastela, pošto sama nisu mogla to imati zbog relativnoga siromaštva, zabranjivala zbog luksuznoga i neskromnoga života.

U XVII. stoljeću takav se život nastavio, ali već početkom toga stoljeća jezuiti nastoje i uspijevaju da pojačaju protivureformaciju u Dubrovniku. S tim se u nekim, u prvom redu vlasteoskim porodicama, javlja i radikalizacija u konzervativnim mišljenjima. U prvoj polovini XVII. stoljeća najbolji je književnik dubrovački bio Ivan Franjin Gundulić, koji je potpao pod knjiški utjecaj, pa je i u tome duhu radio sve do svoje 30 godine života. Građani nisu dolazili ni do kakvih prava, iako je među njima bilo onih, koji su na razne načine nastojali prodrijeti u svojim nastojanjima. U vezi s ovim njihovim nastojanjima postala je i Gundulićeva »Dubravka«, koja želi suzbiti njihova traženja preko javnog prikazivanja, kao što je »Osmanom« pisac htio, željom Propagande, koja je bila voljna zavojštiti na Tursku, konstatirati, da je Tursko carstvo u rasulu. Prema svemu se vidi, kako su se život i razni interesi u Dubrovniku odražavali u književnosti, napose onih književnika, koji su željeli biti borci za neke ideje (Vetranović, Marin Držić, Ivan Gundulić).

Gundulić u svojoj »Dubravci« — kako se je moglo vidjeti — sasuo je sve svoje strijele na »bogataše«, zapravo na dio građanske klase, koji je po svim moralnim i intelektualnim uvjetima mogao dostojno pokrivoti sva mjesta vlastele. S jedne strane dubrovački su pučani svojim nesebičnim uslugama svojoj državi zađuzili čitavu svoju općenitost, s druge strane vlastela nisu htjela da čuju o nekom znatnijem priznanju, barem njihovim najistaknutijim predstavnicima. Kao reakcija na takav postupak vlastele bit će bilo — o čemu ne znamo sigurno — kakvih ispada, a možda i osvajanja za tu ideju po kojega vlastelina. Ako Gundulić nije bio i najveći neprijatelj pristanka, da neki zaslužniji članovi

iz građanstva uđu u red vlastele, on je svakako bio jedan od gorljivijih i pismenijih boraca protiv toga, da se prime među vlastelima, što je dokazao svojom »Dubravkom«. Centralno lice, na koje su uperene sve strjele, Gundulićev Grdan, predstavnik je građanske klase u usponu sa zahtjevima (ne možemo govoriti o tome, u kojoj su formi mogli oni biti!), da se dolično mjesto dade novoj klasi, koja je žrtvovala i u svemu pokazala, da je zaslužila, da se s njom postupa kao sebi ravnom. Treba razumjeti vlastelima, jer je konzervativnost i čuvanje vlastitih privilegija — ne ću govoriti o neprijateljstvu vlastele prema bogatijim građanima — ono, što ih je sprečavalo, da potpuno shvate novo vrijeme. Zbog toga nije izostala pomoć, koja im je mogla od građana doći, jer su oni i bez toga uvijek pomagali svoju Republiku, radeći za svoje interese. Prema tome je Grdan predstavnik domaće građanske klase.

Usvojivši, prema tome, tko je Grdan, moramo se pitati: što je onda Gundulićeva »Dubravka«? Ona je po svojoj vanjštini mitološko-pastirska alegorijska drama, kako se i dosad općenito mislilo. Po svom sadržaju ona je društvena satira protiv naprednih i opravdanih zahtjeva mladog građanstva u Dubrovniku; baš zato u isto vrijeme ona brani vlasteoski status quo. Prema tome »Dubravka« ne može biti ni ono, što se dosad smatralo, zapravo himna široko shvaćenoj, pravoj slobodi; ona je himna određenoj, vlasteoskoj slobodi Dubrovačke republike, t. j. onakvoj slobodi, kakvu su zamislila i provodila vlastela dubrovačka. Iako ta razlika u shvaćanju slobode ne mora sadržavati elemente ropstva, ipak se razlika između shvaćanja tih dviju sloboda ispoljavala svakodnevno u životu. Dok slobodu dubrovačke vlastele poznamo prilično dobro, sloboda bi uz učestvovanje građanstva u upravi (kakvu je predlagao i Marin Držić) značila velik napredak u razvoju demokracije u feudalnim odnosima, pa bi Dubrovačka republika na svome historijskom putu pokazala drugo lice.

Gundulićeva »Dubravka«, nažalost, prema našim dosadašnjim shvaćanjima, ovim gubi mnogo, ali misao, da je pobijedila istina, mora nam biti milija, iako se radi o našoj dragoj tradiciji. Gundulića smo upoznali onakvim, kakav je bio, i ustanovili krupan odraz domaće stvarnosti u dubrovačkoj književnosti. Tako »Dubravka«, pored poznatih tuđih elemenata i nekih konvencionalnih likova, ima za sadržaj originalni isječak domaćega života.⁵⁶

⁵⁶ M. Rešetar, Archiv für slavische Philologie, XXIII, str. 634—5, navodi da je Ivan Fr. Gundulić imao nadimak »mačica«, ali ne kaže svoje mišljenje o tome, što bi taj nadimak mogao značiti. Kako je poznato, na čitavom našem primorju običavaju ljudima davati nadimke, i to zbog kakve veće značajke. Svatko dobiva nadimak zbog nekog moralnog svojstva, neke karakterne osobine, nečeg čime se netko u stanovitom času odlikovao. Kako znamo, Marin Držić je imao nadimak »vidra«, Junije Sorkočević »mišica«, Vladislav Menčetić »Jeriša«, Ivan Bunić »vučić«, i t. d. Gundulićev nadimak »mačica« je deminutiv od »mačka«. Kako Držićev nadimak »vidra« znači okretna, snalazljiva čovjeka, koji lako izbjegava opasnosti, Gundulićev nadimak »mačica« odnosi se na njegove karakterne osobine, jer se, vjerojatno, više puta ili redovito u svom ophođenju s ljudima ponašao kao mala mačka, mačica, koja je umiljata, igra se s čovjekom, ali znade da ugrize ili ubode pandžama. To bi — koliko znamo — odgovaralo njegovim moralnim osobinama.

R é s u m é

GUNDULIĆ ET DUBRAVKA

On a souvent écrit sur la pastorale Dubravka de Gundulić et certains auteurs ont essayé de pénétrer le sens de l'allégorie de cette oeuvre. Ils ont essayé d'en expliquer les personnages de diverses manières. Personne cependant n'a pu déchiffrer par exemple la signification du rôle de Grdan, homme laid, riche, corruptible; et les auteurs ne parlaient que de la corruption et de la convoitise de l'or qui régnaient à cette époque. Certains commentateurs prétendaient qu'avec cet or on voulait acheter «le pouvoir» (Dubravka), mais que Dieu avait donné le pouvoir au patricien Miljenko.

Or sachant que la jeune bourgeoisie du XVe et XVIe siècle en Méditerranée en général, comme à Dubrovnik en particulier, commence à s'enrichir et à s'affirmer en tant que classe sociale et que les représentants les plus remarquables de cette bourgeoisie étaient Miho Pracat, grand armateur et navigateur dont l'influence financière était connue même en dehors de la République de Dubrovnik, ensuite Vice Stjepović Skočibuha, riche commerçant et d'autres encore; sachant d'autre part que les patriciens de Dubrovnik ne voulaient pas admettre dans leurs rangs les bourgeois, ou ne les admettaient qu'à contrecœur (il n'est pas connu que Pracat aurait reçu le titre de patricien, mais on sait que Skočibuha avait refusé de le recevoir), — il est évident que entre les bourgeois qui s'affirmaient de plus en plus et les patriciens en décadence, il y avait un antagonisme causé par la différence des intérêts en jeu et aussi par la lutte pour le pouvoir. L'auteur cite des documents à l'appui de sa thèse.

D'autre part, si l'on jette un coup d'oeil sur la vie et la production littéraire de Gundulić, on s'aperçoit qu'il était très actif; il s'intéressait surtout aux questions juridiques et économiques de la République. En dehors des pièces mythologiques et romantiques qu'il avait écrites dans sa jeunesse sous l'influence des littératures étrangères, non sans avoir adapté ses modèles à la vie de son pays, certaines de ses oeuvres ont été inspirées par les événements de l'actualité historique. Sous l'influence de la Contre-Réforme, ou plus précisément dans l'esprit d'une renaissance de l'église, il écrit «Pjesni pokorne kralja Davida» (Chants de la pénitence du roi David) et «Suze sina razmetnoga» (Les pleurs du fils prodigue) alors que sous l'influence des événements qui se passaient à Dubrovnik et dans l'Europe il écrit la pastorale Dubravka et l'épopée Osman. Le nombre des patriciens étant de plus en plus réduit et les rangs de la bourgeoisie grossissant toujours, la question de la participation de pouvoir des bourgeois gagnait en importance. Gundulić incité probablement par une série de demandes exprimées de la part des représentants de la bourgeoisie, (circonstances qui ne nous sont pas connues) aura répondu en écrivant sa Dubravka. Il a revêtu du vêtement pastoral un problème important pour Dubrovnik: est-ce que Grdan, représentant de la bourgeoisie peut prendre Dubravka c'est-à-dire occuper le pouvoir ou bien celui-ci appartient il depuis toujours aux patriciens, c'est-à-dire à Miljenko? Gundulić assurait le peuple (par la voix de différents satyres et autres personnages) que le pouvoir appartient de droit aux patriciens et doit revenir à Miljenko et, pour mieux les convaincre, il appelle en aide le dieu Lero, qui en effet donne raison à Miljenko en déclenchant un tremblement de terre.

Par conséquent, pour mieux expliquer Dubravka, l'auteur propose de considérer cette pièce comme une satire de forme pastorale, où l'on prend parti contre la participation de la bourgeoisie au pouvoir de la République de Dubrovnik, et si Dubravka est en même temps un hymne à la liberté, elle ne chante que la liberté du régime des patriciens.